

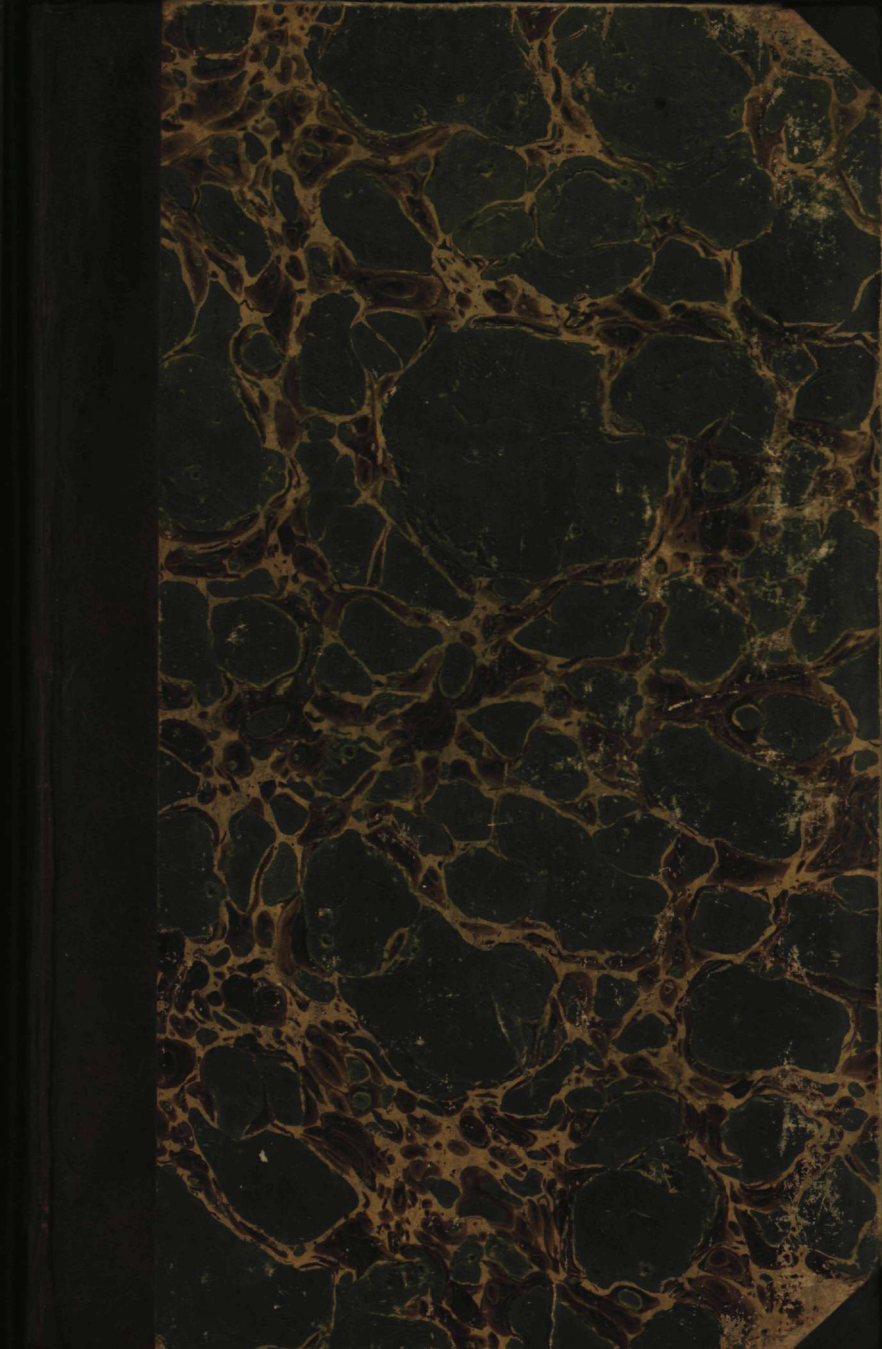
8. Freundlich, Carl Wilhelm, 1803-1872

Pöllumehhe ait : Öppetakse: Lojuste arstimist, Messilaste piddamist ja Wilja seemne leutamist : Löppeotsas pöllend ja raiutud hawade parrandamist / [C.W. Freundlich] - Pärnu : F.W. Borm, 1849 (Pärnu : F.W. Borm) - 119 lk. ; 12° 18 cm.

REB-849/Freundlich (R 7.783)

b16757026

EST MF. 3902

~~Johann~~
1921.

Põllomehhe ait.

D p p e t a k s e :

Bojušte arstimist, Mesšilaste pidamist ja Wilja seemne leutamist.

E d p p e o t s a s :

põllend ehk raiutud hawade parrandamist.

Maksab pigitud 25 kopp. hõbb.

Pernus, 1849.

Trükkitud ja müa W. Pormi jures.

Der Druck ist unter der Bedingung gestattet, daß nach
Beendigung desselben die vorschriftmäßige Anzahl Exem-
plare dem Dorpatschen Censurcomitât eingesandt werde.

Dorpat, den 8. März 1849.

Censor Samson.

Armad söbrad!

Lojuste arstimisse õppetust tännini makeles ei olle minna leidnud. Saksä keles on se saggusid ramatuid paljo — minnagi ollen nelli tükki näinud ja luggenud. Ja arwasin, et igga holas maamees selle polest wist õppetust sowib, sepärrast kirjotasin mitmed kässofikud tükkid seie ülles.

Wuist rohtusid ja asjo, mis sün ramatus ollen nimmetand, ollen isse järrele katsund ja head leidnud ollwad, mis läbbi ma siis sedda julgem ollin neid üllespannema.

Surma wasto ei teädnud minna mitte rohto õppetada, sest et Jummal keik hingelissed ommal seätud ja määratud aial on lonud surrema. Ja sedda ka jo iggawiks issegi teab, et arstimissed ja rohhud muud kässo ei sada, kui et agga saggedaste enneaegse surma eest hoidwad, kui neid aegfaste ja digel wisil prugitakse. — Parrem on siis ikka arstimist ja rohto pruukida, kui noidade ja solapuhhujatte jurest abbi otsida, mis Jummalä käsude wasto on. — Se kahjo on liig, mis teädmatta rahwale sünnib, kes, kui loom többiseks

saand, ühhest teise peab jooksma, kallist aega raiskama noido ja tulepeksjaid otsides. Ja selle aia sees on jo tõbbi sureks läinud — ehk loom lõpnud. Kunsimehhed teadwad ommaks kassuks paljo räkida — agga abbi ei oska naad ial anda. Ja kui ehk juhtub, et haigus isseennesest kaub, siis on nisugune pettis ja wallelik etteteädja aus mees ja tark.

Sellesamma pärrast nääksin ja sowiksin ma süddamest, et igga maiamees ommale sesinnatse ramato lunnastaks, tedda saggedaste loeks, nenda et se pooldete pähhä jääks mis siin ollen õppetand, et kōhhe, kui üht ehk teist wigga sünnib lomade ehk linnopidda- jal lindude (messilaste) jures, wigga wasto abbi teaks, ilma et kaua ramatut sorrida olleks. Ja keik juhtumissed ja wiggad ei anna ka sedda aegagi-ennam, et ramato seest luggema woiks hakkata, mis tarwis peaks ollema.

Sedda, mis sellesinnatse ramato teises jaus messilastest õppetand, ollen muist ka Saksakele ramatutte seest õppinud, muist isse arwamisse ja katsumisse kaupa heaks leidnud minnewad ni hästi omma kōddo, kui ka omma liggimeste linno aedades, ja ollen ka siis sel wisil selgeste arwo sanud, et mitte keik meie maal ei kōlwa, mis Saksama ramatuttes luggeda, sest et meie maal ei Saksama ilmo egga Saksama õisi polle. Sepärrast ei olle siis ka minna otse umbes Sak-

sama ramatutte järrele middagi seie ramatusse kirjotanud, waid katsumisse järrele, mis meie = ma lodussega kokko sündis. — Gest ma ollen isse kahheksa aastat lindusid piddand, ja keik sure holega tähhele pannud, mis nende piddamisse jures ial moistsin tähhele panna. Ja sedda, mis mulle hea olli, sowin teile ka, mo armad Gestu rahwas.

Nenda ka wilja seemne leutamist sowiksin teile prugitawaks. Ollen seddagi asja isse katsumud, ja ollen ommast külwist wiisteistkümmend semet sanud leikada. Holas perremees ei jätta seddagi katsumatta, mis läbbi omma ellamisse järge arwab parrandada woiwad. Katsugo sepärrast iggawaks sedda, mis selle polest ollen tahtnud õppetada, kui omma wilja põllust rohkemat leikust tahhab sada, kui tännini on sanud. — Ugga kes isse tark kül, egga teiste head nouandmist egga õppetust falli, se katsko omma parrajat! — Ugga minna ussun, et meie põlwe rahwas jo sest tuimussest ikka ennam ja ennam aega möda lahti peaks peasma, misses finni oldi otsego seäsk ämblikko wõrkus. Ja sedda head andko se armolinne Jummal isse, kelle käest keik hea and ja täis andminne tulleb!

Muhho sares Nowembri kuul 1847.

C. W. Freundlich,
Köster.

Es simenne jaggo.

I. Weiste többed ja arstimised.

1. Witme többe hakkatus.

Kui weiksed süggise järsko lauta kõwma ja kuiwa põhho peale sawad, mis seedmissele wae- waks on — sest et kuiw põhk lomal hopis ras- kem seda on, kui pehme rohhi, mis ta metsas ehk karjasmaal sõnud — siis touswad sest mit- med többed: ühhe lomale üks, teisele teine.

Agga et weiksid nisugguste többede eest hoida, mis sest woiksid tulla, peab perremees selle eest hoolt kandma, et ta lomad kaks ehk kolm näd- dalat enne talwe-korterisse pannemist igga õse kuiwa põhko sawad: esmalt kassinaste, ja kord korralt ehk õ õölt ikka rohkem. Nenda willub siis loma sissefond aega möda kuiwa põhhoga leppima.

Tulleb ka weistele, kui jo 3 nädalat lautas olnud, iggaühhele üks nattoke ulge raswa sisse anda, mis loma sissefonda pehmeks teeb. Ja kulluks sedda talwe sees kaks ehk kolm korda tehha. Et se wist hea on, sedda woib sest näh-

ha, et loom warfi parreminne sõma hakkab. — Kasw aiab ennast warfi sissekonnast läbbi, ja tulleb pole tunni pärrast rojaga wälja. — Sest ükski mällo mälletseja loom ei pea raswa omma sees, et ta sissekond sedda ärra ei joua seda.

2. Solifatte ummistus.

Kui näikse, et weis (hårg ehk lehm) süa ei tahha, ennast kofko kistsub, jalgega tambib, esimeste jalgega kabib, filmad ärrapõrab, kälje peäle watab, ja ta kõhtus kollisemist kuulda, siis on temmal penikeste solifatte sees ummistust, mis peagi surma woib tua.

Kui luggu nenda, siis wõtta üks terwe künal, lasse teine inimenne weikse su lahti hoida ja pista se künal ellaja kurko. Agga peab looma Pea üllespidi hoitud sama, kuni künal terwelt alla lähhab. Ja et, ni kui esimeses tükis sai nimmetud, weikse seedminne raswaga korda ei sa, tulleb künal rohke pole tunni aia pärrast solifattest läbbi ja wälja. Sel wiisil saab ta ommast waewast lahti ja jälle terweks. Agga tulleb pärrast selle lomale piisut leiget tango ehk jammaeda odra=jahho jomaaega anda.

3. Punnase többi.

Se többi tulleb lojustele ennamiste sest, kui nemmad koggematta sesuggusid massakaid ehk putukaid rohhuga sisse sõnud, ehk ka sesuggust rohto, mis sedda többe annab ja sadab. — Selle

tõbbe wästo tulleb nifammoti künal loma kurko aiada, kui eespool sai õppetud. Pärast wotakse peäle selle üks pool naela sea-pekki, leigatakse pähkli suruseks tükkideks, pannakse ühhe tobi õlle-ädika sisse ja kedetakse siis werendi tunni aeg. Kui se walmis kenud ja ka jälle leigeks jahtunud, siis wallatakse sedda (leent) keige raswa ehk pekki tükkidega järsko weikse kurko. Sa pole tunni aia pärast tulleb temmale head kaera- ehk odra-jahho jomaaega anda. Dm-meti tulleb tõbbine loom kaks päwa pärast sedda weel koddõ piddada, ja kui woimalik, pawas kord jahho jomaaega anda.

4. Külma wärristusse tõbbi.

Kui loma karmad püsti löwad ja loom seal jures wärriseb, ofsego külmetaks, siis on temmal tõbbi, mis külma wärristusse tõbbeks nimmetakse. Ka on sellesinnatse tõbbe jures kääga katsudes tunda, ofsego olleks loma lihha ja nahha wahhel tuul, ja ei tahha loom süa, pörab filmad wõrita ja inniseb. Peälegi on saggedaste nähha, et loom lautas märg, ofsego sõidetud hobbõne, — mis teadmatta innimesed dala innimesse tõ ja lupaenaja tallamas käind ütlewad ollewad. Agga se polle muud ühtegi, kui agga se, et loma penikesed werre ja higgi soned ummuksesse jänud, ja mis läbbi temma ülle keige ihho waewa tunneb.

Sellesinnatse tõbbe jures tulleb õiete warmalt üks heringas ehk kaks silko ehk räime

wärskfe pole tōrwaga ülle tōrwata ja lomale kurko aiada. Pole tunni pärrast lööb loom higgištama, heringas tulleb jälle teifest otfast terwelt wälja, ja többi on löpnud.

5. Sappi wigga.

Weiskfe sappi wigga tunnukse fest, kui ta filmad wet jookšwad. Selle jures polle muud mingisuggust tarwis, kui nattoke seä sappi sisse anda, mis tapmisse aial paigale pandud peab ollema.

6. Kopsfo többi

tunnukse fest, kui weiskfel ennam ehk wähhäm kuiw kōhha on ja sagge hingaminne, isseär-ranis siis, kui ta nattoke sōnud. Wimašs ei wōttagi ta ennam süa, egga mälletse; hinge aur haiseb, ninna söörmed ehk haugud, su ja keel on kuiwad; pärrast hakkab ninnast sittet mādäa jookšma.

Sellesugguse többe jures on tarwis warši kaela peäle aadrit lasta, ja woib sure lomal 3 ehk 4 kortert werd wälja lasta. Ugga peab werri ühhe riista sisse lastama. Senni tulleb seddasamma wiisi lomale aadrit lasta, kui werri mitte ennam pakš ei olle ja halli korda peäle ei lö. Sa kui kōhhe esimesse aadri-laskmisse werri pakš ei olle, egga halli nähka peäle ei lö, siis ei sunni ennam aadrit lasta. Pärrast sedda peab lomale met sisse antama, üks lusfika täis, ja

peäle sebda iggapääw nattoke wet ehk parrem met, kus lood salpetert sees ärrasullatud.

Ka peab jahho=elliid ehk kaero wee sees tulliseks kedetama, kotti pandama, ja siis lomaninna alla.

Haigusse aial peab loom leiget wet jua sama, ja soja we sees leotud häid heino ehk ruffi päid, kuhho jahho peäle saab pandud, et ta rammo saab. Agga enne süa ja jua andmist on ka wägga tarwis igga hommiko meega seggatud, tougatud kollast weewlid (ühhe loe oösa) siise anda.

7. Söja kele sees.

Selle többe tunnistusse märgid on need: kele külges punnane woi walge wil ehk märk, mis pärrast mustaks lähhäb. Se többi tulleb kihwtifest rohhuft, mädäda weest ehk massakattest, ja tappab weikse ühhe ö ja päwaga, kui ta kange on.

Ni kange ja hakkaja kui se többi isse on, ni kerge on tedda ka arstida, kui agga warfi teada on, et lomal sesinnane többi on. Arstimisse asfi käib nenda: Es malt leigatakse többe koht terrawa noaga kele küljest ärra; siis seggatakse seggamiisse pool topi ädikast, werend nael sola, nelli lodi penikest pippart ja üks küüslauk. Selle folgiga pestakse leigatud kohta senni, kui terweks saab. Siis on ka weis ülleültse jälle terwe, kui ennegi.

S. Äffine haigus

tulleb fest, kui lomal palju werd. Se tõbbi näitab ennast nenda: Loma Pea nõdder (longus,) ja on ta ülleüldes otsego unnine, ja näikse taal raskest ja maewa ollewad. Se tõbbi tap-pab monnikord kätte wahhel loma ärra; monnikord jääb ta ka ellama, ja siis lööb se tõbbi tag-gumisse otsa sisse, nenda, et ta mitte paigast ei sa. Mittokord — agga ommeti mitte ikka — woib selle wasto abbi teha.

Kui loom sesuggust tõbbe lautas sanud, siis peab tedda tule kätte widama. Sest kui laut umbne, et tuul suggugi kuhhogilt poolt läbbi ei sa kääia, siis touseb se tõbbi wahhest sõnniko ja teiste lomale aurust. Sepärrast peab sedda loma warsi tule kätte widama, ja ka laudale haugud tehtama, et tuul läbbi saaks kääia ja puhhastada pahhast aurust.

Kui tule kätte wimisfest warsi abbi ei peaks ollema, siis on tarwis täis kaswanud weiksele pool naela sola sirupi= ehk meega seggatud sisse anda. Se aitab monnikord.

Ta wahhest aitab ka suitsetaminne, mis nenda tehakse: Kollast weewliid sullatakse panno peäl, ja selle sisse kastetakse puhhas ja kuiw linnane narts, ja sesamma weewli narts hakkatakse põl-
lema, petakse haige loma ninna al nenda, et ta sedda suitsu ennese sisse hingab. Agga wägga tarwis on seal jures üks lai nou nartso kohtas al piddada, et kahjo ei saaks sündida.

Agga kui loma tõbbi jo nattoke kauaks ja

raškēš lāinud, siis tarwis tāie lomal 3 ehk 4 kortert kaela sonest werd wālja lasta ja ta Pead hāsti kũlma weega kasta. Sa peale selle on tarwis sola ja wenne=tubbakast wee sees keta, sedda wet lābbi linnase ride kurnata, ja siis selle tarwis tehtud pritsu= ehk wirtsuga lo= male takka=otsast siise aiada. Kuida sedda wirtso tehakse, ja mil kombel tedda prufida, sedda wata ja õppi esimesse jao lõppe=otsast lühhikesse liisa nummer 1 alt.

Kui loom takka otsast üksi kange on, siis polle tarwis wet Pea peale wallada, waid selle asse= mel peotāis takko kae=laiussekš lattakakš mul= juda, prostoi=wina sees mārjakš kasta ja siis mārjalt kohhe ühte kohta weikse taggomiise reie peale panna. Seālsammas põlletakse winased takud ārra, nenda, et loom wallo tunneb. Pār= rast pannaakse selle põllenud kohha peale mād= dareika kapid, mis sedda kohta jälle parranda= wad, kui esmalt pahha weksi wālja on tulnud. Seddawisi on monda=korda abbi olnud, kui ag= ga keik õppetamisse järrele tehtud.

9. Suur kõht ehk maggo.

Kui nāhha, et weikse maggo üllearro surekš lāinud, ja roja sees werre=kiud nāhha, siis tarwis aadrit lasta, ja igga õhto ja hommiko kũlma wet taggumiiste kotide wahhele wissata, ja igga õhto pool lodi salpetert mee= woi sirupiga siise anda. Kui sedda ei tehta, siis woib sest pissokest tõbbest surem tõbbi tulla.

10. Puhutusfe többi.

Se tulleb fest, kui loom noort rohto, härjapea heino ehk muud wärsket asja üllearro sõnud, mis loma sissekond wägga rutto ärraseab. Selle läbbi korjab ta ihho sisse palju tuult, mis seätud wisil ja aial wälja ei sa. Se siis panneb werre soned pakkitusse, ja sadab esmalt wallo ja pärrast ka surma.

Selle wigga arstimisfees wõtta pool topi wina, segga pole tobi weega ja selle sees keda tõrwasiid männa-pu laasta. Sedda wet anna lomale leigelt jua. Pärrast ja peäle sedda keda ka wenne tubbakast ja sola wee sees, ja aia lomale takka otsast wirtsuga sisse, siis tulleb tuul enneminne wälja.

Ta kui loom kuiva wilja juhtub palju sõma, mis tedda ka warsti täis aiab, siis peab tedda wägga wee eest hoidma, ja hästi jooksetama.

11. Sõrra haigus

on jalgade sees. Selle jures on loma sõrrad pallawad, ja ta tunneb ülleültse jalgade sees wallo. Pärrast ja aega möda sündiwad pisso-kesed paised ehk muhud sõrra ja lihha wahhe kohta, sõrra wahhele ehk mollemile pole sõrra. Monnikord on ka weiste su jures muhud nähha.

Et selle wasto abbi tehha, peawad loma jalgad solaga solaseks tehtud külma weega warsti pestud sama.

Ja kui se tõbbi kauaks jäänud, nenda et ülle-
mal nimmetud tohterdaminne ennam ei aita,
siis tarwis wõtta põllend ahjo saue, fenna
peäle kolm ośsa wet ja üks ośsa tinna=ádi=
kast wallada ja neist parras taigen tehha. Sed-
da taignat tulleb nartsuga sõrra liikme ümber
panna. Kui se kuwaks läinud, siis peab se-
samma taigen jälle wee ja ädikaga märjaks kaste-
tama. Kui sõrg ühhest ehk teisest nurgast lahti
peaks ollema, siis tarwis sedda lahtist nurka
terrawa noaga ärraleigata, ja parrast pakso tär-
pentiniga märjida ehk woida.

12. Muuhud ja paised.

Need lõwad ennamiste rindo ehk maialegi.
Kui paised sesuggused, et heaga ei tahha puh-
keda, sest et se ikka tarwis on, et naad peawad
puhkema, siis te odra jahho wee ja pimaga
taignaks, panne fenna sisse nelli sibbulast, mis
penikesseks leigatud. Se taigen te sojaks, pan-
ne muhho peäle, ja pea tedda senni peäl, —
agga ikka sojalt — kuni muhho koht piisokesse
mädada tippo nahha alt näitab. Sedda leika
terrawa noaga peaaego, agga mitte üsna lahti,
sest kui süggawasse leikad, siis on ta wastane
parranema. Se peäle te se nimmetud pudro
jälle sojaks, ja pea senni peäl, kui paise ehk
muhk mädada wälja aianud ja allanenud. Wi-
maks pesse sedda kohta saggedaste sebi ja wi-
naga, kuni üsna terweks saab.

13. Katto többi.

Kui sesuggune többi weistele juhtub, siis ei olle muud rohto selle wasto, kui et agga neile sagedaste pärmis sisse aiada, mis nende sissekonda puhhastab. Kui se ei aita, siis polle loomast lota.

II. Hooste többed.

1. Tatti ehk röggä nuhtlus

on hoostel keige surem többi. Sedda tunnukse sest, kui hobbose ninna sõrmed seestpidi wai-go-modi mädäga limerdawad. Selle wasto ei tea minna middagi rohto egga ohto õppetada, kuid agga ükspäinis sedda käsida, et sedda hoost, kellele se luggu juhtunud, hopis teistest emale hoida, sest et se többi kange on teiste külge hakkama. Ja et minna selle wasto rohto ei tea, siis katsugo iggäüks isse, mis ta heak armab.

2. Lou nuhtlus.

Se többi on hobbosele Pea ja Kaela ümber, mis muud ep olle, kui pahha wessi, mis ennast loua=lude tahha kokkorjab ja siis paiso aiab. Kui se többi tullemas, siis hakkab hobbone ed hhi ma ja nohhisema; kaela, Pea ehk kur-

go ümber löwad muhhud, mis warfi mädda wifil mollemist ninnasdörmist tilkuma hakkawad, kui hobbone sojas saab petud.

Ennamiste keikide kolme ja nelja aastaste hoosteale tulleb se nuhtlus, ja woib ka wannade hoosteale pea tulla, kui sissekonna seedminne dige ep olle. Ja waewalinne seedminne tulleb sest, kui hobbone wägga järsko süggise kuima toido peäle jääb. Ja weel pahhem on se, kui märg ehk wessine sui olnud.

Kui mädda jubba jookseb, kas ninnast ehk maialtki paigast wäljaspoolt, siis se on hea. Uggaga kui ta wägga wastane puhkema, siis on karta, et ta sissekonna sisse puhkeb, kopso- ja maksale pahha teeb ja wimaks hoost tappab.

Kui hobbosel, kellel se nuhtlus on, liga pal-lawust ihhus arwad ollewad, kui ta soned kangeste pekswad ja raskeste hingab, siis anna temmale iggakord jomaatia sisse üks lood salpeter, kurni liig-soe ihhust kaub. Ja kui se pal-lawus weel ei tahha ihhust lahkuda, siis pead aadrit lastma.

Ja kui nenda on, et koggoni digetki soja polle, siis panne igga hommiko poleks jahwatud kaerte, nisso ehk rukki klliide sisse mäd dareika kapid, ja anna hobbosele sisse. Ja kui külmetus kange, siis panne mäd dareika hulka weel üks lood tougatud kollast weewlid, ja anna igga hommiko hobbosele sisse, kurni ta sest waewast lahti saab.

Et lou=többe muhko wäljaspole puhkema sundida, ni kui eespool nimmetasin, et kui ta sisse-

pole puhkeb, hoost tappab, siis panne esmalt sedda tähhele, kas muhk pallaw ja wallutaw; ehk külma, wägga maddal ja ilma walluta, mis hopis dälam, kui essimenne selts. Pallawa ja wallutawa muhhoga te nenda: Märi tedda ülge-raswaga, ehk weel parrem sea-lomi raswa- ja meega, mis seggamisse sötkutakse. Ja kui muhk süski wastane puhkema on, siis polle muud wigga, kui et ta mitte sojaks polle hoitud. Selle tarwis panne nattoke tärpentine ja raswa seggatud muhho peäle ja seu wanna wilse ride tükkiga kinni. Siis saab muhk sojaks, ja lööb warssi wälja.

Ugga külma, maddala ja ilma walluta muhhuga te nenda: Spania-ma kərbse (pantšpli) pulwrit üks lood, ja werend nael sea raswa te salwiks, ja panne diete paksumt muhho kohta. Se kiskus warssi tedda lahti.

Ja kui ta lahti lõnud ehk puhkenud, siis te salwiks: üks nael tärpentine, kaks lodi tärpentine ölli ja kuus munna kollast ehk rebbo — ilma walgeta. Sedda siis panne peäle.

Selle salwiga woimad keik paised ja hawad, mis rohkeste mädada jookswad, parrandud sada.

Senni kui hobbone haige on, ei pea ta mitte paljo heino egga kaero sama, waid kaera jahho ehk kliid ja ölle-akslid. On ka wägga hea, kui diete purruks tehtud ohakaid ja nattoke mädada-reigast ölle-akslide- ja kaerdegaga nattoke hawalt hobbosela saab antud. Ugga külma wet ei pea temmale haigusse aial an-

tama, waid toas seisnud wet, kuhho pissut jah-
ho tulleb siise panna.

Lou=tõbbe muhkude puhke aiamisfeks on ka
se monnikord hea, kui terwid ruffid ehk
kaero wee sees märjaks ja pärrast paea sees
sojaks tehakse, ja siis sojendud määrg willi pea-
kottiga hobbose pähha pannakse. Se soe aur
autab kangeste.

Tulleb siin weel sedda tähhendada, et lou-
tõbbe mädäda walge ja ilma haisuta on; ag-
ga talli-nuhtluse mädäda on kollakas ja haiseb
kohhe hirmsaste.

3. Sandist kamsust.

Kui hobbosele ükski söötminne ei mõido, siis
on temmal just sesammasuggune tõbbi, kui inni-
messel tiiskus ehk tifikus. Monnikord on wina
praad selle wastane, agga mitte iggakord.

4. Tüntsüd filmad.

Seddagi tõbbe ja willetsust juhtub hooste-
le, ja monnele jo norelt, agga ei sa sest iggal aial
egga ni hõlpsaste arro. Dmmeti, kui nisuggust
hoost talli ehk reiale lastakse, kust enne wälja
olli tulnud ehk todud, siis ei leia ta mitte kohhe
omma asset, waid jookseb peaga wasto seino.
Sesinnane haigus touseb ennamiiste sest, kui hob-
bone norelt wägga higgistanud ehk ka nalgas
olnud, ja selle järrele kangeste wiljaga saab sö-
detud. Noor hobbone woib ennast ka ränga

foorma al ehk ees pimmedaks weddada. Agga abbi selle wasto ei olle teada.

5. Silma haigus.

Kui hobbose filmad wingus ja wessised näitawad ollewad, siis on ta filmade peäl õhhoke nahha kord, mis temmale ta ennese werrest sündinud. Sedda wigga woib parrandada: Nattoke head Saksama sahwrani (Desterreicher Safran) odrutakse diete peneks, pannakse wärste ilma solata woi sisse ja sötkutakse salwiks. Sestsinnatsest salwist pannakse iggapääw üks heaerne surune tük hobbose silma sisse, kuni se nahk silma eest ärrakaub. Muud rohto ei kõlba silma sisse aiada. — Mi kui parrako monned wannemad ommad lapsed sola ehk mu kange asjaga pimmedaks tewad!

6. Laiskusse tõbbi.

Kui hobbone ommas ihhus laisaks ehk raskeks jääb; ehk kül wäljaspool middagi nähha ep olle, siis ommeti ratsa sõites ehk wantri ees peagi nähha, et warsti ärra tahhab wässida, häddalisselt ümberwahhib, saggedaste ja kassinaste kusseb, kõht selja küljest lahti ja õtsego rippuma lööb, siis on hobbosel laiskusse tõbbi, mis ka hobbose = weetõbbeks nimmetakse. Se waewab hoost nisammoti, kui innimesse weetõbbi innimest. Selle tõbbe wastast ei olle tänini teada. Ja hobbone, kennel se tõbbi on,

orjab weel surma tunnini, ja kullub, kas koor-
ma ette mahha ja furnuks.

Needsinnatsed parrandamattad wiggad,
mis tännini nimmetud, on agga hooste ostjatte
tähelepannemisefks üllespandud.

7. Su-rokimisfest ja ussifest.

Ussid, mis hoostel ka saggedaſte on, sawad
kül ta suud rokides wähhendud, sest keik ussid,
mis su pool kurgu ſölme aſſet on piddamas, ſa-
wad su-rokimisſe harjaga ärra aetud; agga et
neid mao pool kurgu ſölme küllalt on, ja har-
jaga neid ſeält kätte ei ſa, ſepärraſt on ſiis su-
rokiminne wäewalinne arſtiminne ehk puhhaſta-
minne. On ſedda olnud, et altpoolt kurgu ſöl-
me (kurgu ſölmest maost ſadik) liggi kaſk topi
uſſa wälja tulnud.

Kui hobboſel uſſid on, ſiis on temmaſt nähha:
et ta küljede peäle watab, eſſimes ſi jalgo
waſto maad lööb, ennast mahha heidab ja
jälle ſoiko jääb ja ſõma hakkab; et ehk wah-
heſt wantri, ſani ehk ree ette mahha ennast
wiſkab.

Agga nende pahha elloſatte (uſſide) ärraka-
tamisſe tarwis polle muud tarwis, kui et kuus
tühja kanna-munna koort peus purruks pi-
giſtad (teed,) korraga kurko piſtad hobboſele, ja
ta Pea ülleſpidi hoiad, et koorte küllud ehk tü-
fid alla lähwad. Need leiſawad kui klaſi tükkid
uſſid iggaſt kōhhast lahti, kus naad on, ehk lõh-
haſtawad neid ärra, et iſſe lahti laſkawad, ja

fõnnikuga (rojaga) wälja tullemad. Siis woib nõhha, et keikide ussidel kõhhud maas on. Kui hobbone heino ja kaks woodrid kaero jo on sõnud, selsammal pawal, kui tedda ussidesst puhastati, siis woib teist kuus tühja munna koort weel temmale kurko aiada — siis on hobbone neist tõeste lahti.

Peawad ka, peale selle, usside ärrakautamis- seks head ollema: koirohhi, poom-õlli, kane- nepi-õlli, weddel ülge rasw (traan) ja monni muugi rohhi; agga munna kored ikka keige üllemad, ja ka keige hõlpsamad sada.

Monnikord on hobbosel palju ehk liga werd suus, mis sest tunnukse, et temma ju-es mõk- keldab, egga ühhe jonega omma janno täis jo. Woib ka hobbose su lagge kääga katsudes tunda, kui temmal werd suus, et temma su lae nahk pehme ja kottis on. Senna pehmesse kohta lasse sure hobbose-aadri rauaga üks weike raps, et werri jooksuma hakkab. Ehk kellel sesuggust aadri rauda polle, se pango pulga põigite hobbose suhho ja siddugo nõruga kõrwade takka kinni, et werd wälja tulleb. Ja kui werri tükki aega jooksnud ja jo selgeks lõõb, siis tulleb pulk suust ärrawõtta ja hawatud koht tubliste solaga odruda ja parrast selle temmale süa anda.

S. Liig närwus ehk se, kui hobbone süa ei tahha.

Selle tõbbe arstimis-seks tambi küüslauko ja pippart seggaminni katki, ja nõhhi hobbose

suud feest ja ka hambaid tuggewaste selle pudroga: kúl ta siis söma hakkab.

Ehk kui hobbone norrus ehk lommus seisab ja süa ei tahha, ja siis selget arro ei sa, mis temmal wigga, siis panne kaks lodi penikeseks raiutud (leigatud) musta sea-kibri juurt (schwarze Nies-Wurzel) poolteist tobi õlle sisse ja keda pool tundi. Kui se leigeks jahtunud, siis walla puddeli feest hobbose kurko. Pool tundi pärrast sedda tulleb tedda tassakeste ratsa sõita. Siis saab ta terweks, ja sööb nenda, kuidas tedda sõjaks lodud.

9. Kui hobbose kussi kinni.

Läkkudele ja runadele juhtub sedda sagedaste et nemmad omma wet ei sa laska. Keigeennamiste tulleb se feest, kui hoost ühtejãrgi wãgga kãua taggasunnitakse, et temma aega ei sa kusta, mis lãbbi põie su ja soned arrawenniwad. Sa midda ennam temmal se wigga olnud, sedda sagedamine tulleb ta jãlle. Wahhest jããb nisugune loom tõ jures seisma, kũrutab ja tikub otsego tahhaks wet laska, agga ommeti ei tulle keddagi.

Kui woimalik, siis wi warsti haige hobbone lammasse lauta soja sõnniko peãle, kus ta soja sõnniko auro lãbbi parremaks saab. — Ka on hea, kui haigele kõhho alla ja selja ehk ristlu peãle üks õmber (pang ehk raand) wet wissatakse.

Weel on hea, kui kãe lamp-õlliga hãsti

márid ja hobbose oltsrisse aiad. Seal tunned kowwaks láinud túkkid, mis õlli lábbi pehmeks lähwad ja sõrmega wálja woid wõtta. Párrast mulja takka poolt pöie kaela tassakeste õlliste sõrmedega, mis õlli lábbi pehmeks saab.

Agga kui nisuggune haigus sissekonnast ja nerudest tulleb, siis polle kúl sureste abbi lota. Dmmeti woib sedda asja aadri-lasfmisse lábbi kergitada, ja kui kaks kord páwas, werend nael korraga, kannepi-õlli sisse aetakse.

10. Kui kussi allati lahti,

siis on hea, kui kaks ehk kolm korda páwas wársket ja selget kannepi-õlli ehk ka poom-õlli werend nael (forter) hobilt, hobbosele sisse aetakse, mis enne nisamma palju wiin-ádika ja úhhe loe salpeetriga peab seggatud ollema.

On segi hea, kui temmale roostetanud raua weega seggatud limi wet sisseantakse.

11. Lábbijooksminne

ehk pášjanuhtlus on kolmesuggune. Esimenne on se, kui hobbose roe weddel on, otsego olleks temmale middagi sisse antud, mis tedda takka purristama aiab; agga haigust ei olle seal jures náhha. Ei olle sest ka sureste wigga, sest et se wahhest isseennesest grrakaub. Ja kui se ka peakse kauaks turima, siis tulleb nattike linnaseemnid pišfut õlli ja weega keta, neid kaerte-

ga seggatud hobbosele kottiga pähhä panna ja fenni peas piddada, kurni ärrafõnud.

Zeine, hopis dälam, on se, kui hobbose feest pakso ja sitket nilwa rojaga wälja tulleb. Seäl jures on hobbone rahhota, ei sõ suggugi ja on ülleültse pallaw. Selle tohherdamisfeks lasse sonest, sone= ehk aadri rauaga, toop werd wälja. Pärrast sedda loppki faks munna taela (rebbo) pole tobi kannedi=õlli sees hästi seggaminne, walla pole tobi leige wee sisse ja aia listeri wirtsuga takka otsast sisse. Sa peäle selle anna weel faks kord pawas pool lodi salpetert pole tobi õlliga sisse.

Selle haigusse aial peab hobbone wägga soe petama tubli fatte (riette) al. Somaaria sisse tarwis nisso klišid panna, ja ühhe ämbri jogi peäle lood salpetert.

12. Ummistusse tõbbi ja kõhohaigus.

Se tõbbi annab ennast se läbbi tunda, et hobosel takka middagi wälja ei tulle, ehk mis siis ka tulleb, se on kowwa ja otsego põllend. Kui järg sesuggune, siis keda tobi wee sees faks peotait linna seemnid, ja kurna, kui jo walmis keend, se limmane weddel nartsõ (ride) läbbi wälja. Senna weddela sisse panne siis weel 8 lodi ehk üks korter kannedi=õlli (poslamasla) ja faks peotait sola, ja aia sedda solki lister wirtsuga takkaotsast sisse. Peäle selle pead temmale peotäie kōõmnid ja 2 sõrmkübbara täit tougatud pippart seggaminni kurfõ aiama.

Kui se keik kahhe ehk kolme tunni aia sees weel polle aitnud, siis pead aadrit laskma ja sagedaste takka otsa kallal listeri wirtfuga ammetis ollema, kurni ta lahti lähhab.

13. Kõhha tõbbi.

Et kúl kõhhiminne isseennefest suur wigga ei olle, siis woib fest ommeti, kui ta jo wägga kange on, hobbose kopsule suur wigga tulla. Kõhha tulleb ennamiiste fest, kui hobbone weost ehk sõidust sojaks sanud, ja siis jårsko seisma jånud ehk kúlma wet sanud.

Es malt kõhhib sesuggune hobbone kuiwalt, agga hakkab aega mõda suust ja ninnast tatti ja nilwa wälja aiama. Ehk kui kuiw kõhha wägga kauaks wibib, siis pead aadrit laskma, ja met diete peneks tougatud weewliga seggatud sisse antama. Heino ei pea selle tõbbega tõbbine hobbone mitte sureste sua sama, waid selle assemel wilja kessi ja jahho klišid.

Kui se kõhha jo rindus maddanemas, et madda wälja tilgub, siis tulleb üks lood diete tuhaks tougatud weewlid ja teine lood arandi juurt meega seggatud igga hommiko sisse anda.

Agga kui se kõhha sissekonna seest tulleb, mis jures hobbone lahjaks lähhab, ja liga palju, ehk kogni pissut sõõb, siis tarwis üllemal nimmetud loe weewli assemel diete peneks tehtud seppa allasi raua tuhka arrandi jure ja meega seggada, ja sisse anda.

On ka segi hea, kui hobbosele weel iggapääw sögi peäle kaks peotait sola pannakse. Kui siis muud többe ei olle, siis saab hobbone terweks.

14. Kabja wiggad.

Monnikord pakatamad hobbose kabjad ül-
lewelt kuni alla. Kui sedda juhtub, siis tar-
wis esmalt alt raua assemelt keik kabbi üm-
berringi ärraleigata, nenda, et hobbone palja
keskpaiga peäle toetama jääb, ja kabja äred mitte
wasto maad ei pudu. Ja peäle selle tarwis
praggo mollemilt poolt ärest sõrme laiusfelt ni
õhukeseks leigata, et prao äred otsego noa ter-
rad teine teise wasto jääwad. Ja kui se tü-
tehtud, siis tulleb iggapääw õhukeseks leigatud
prao kohta pakso tärpentiniga woida, kuni
kinni kaswab.

Ja kui hobbose jallad kabja radi ümbert
muhkus, mis iggakord sest tulleb, kui temma kaua
wirtsu sees seisnud, siis on tarwis ühhe õ ja
põwa sees, igga kolme tunni takka uut wärsket
soja weikse roja linnase nartsoga kolme sõrme
paksumelt haige kohha peäle panna. Pärast
sedda peab hobbone kuima kohta widama. Siis
saab ta omma többeist päästetud.

15. Jalla nikkastamisest ja pinda ehk orki astmisest.

Nikkastamine, ni kui ka orki astmine, tul-
leb auklisse ja kändlikko tee, sandi rautamisse

ehk paljo kabja ärraleikamisse läbbi. Se koht, mis assemelt ärra, ehk kus pind sees, on pal-law.

Kui siis juhtuminne hobbosele waewa teeb, siis kisu selle jalla raud warsi alt ärra, kellel wigga on, ja panne külmal linnase nartsuga leiwa taignat, ädikast ja wiis ehk kuus küüslauko, ehk ka küüslaugo assemel sibbulid, mis peneks tambitud, seggaminni seggatud, ümberringi peäle, se tõmbab pallawad wälja, — ja paistetud annab taggasi. Ehk kui pind sisse läinud, siis sellegi ots nenda wälja tulleb, et tedda terrawa otsaga noa abbiga wälja woib tõmbada. Selle haugo sisse aia takkudega mäsitud pene pulgaga prants ölli ja panne jälle nartsuga kinni. Sedda hoost ei woi monnel päwal prufida.

16. Kui (essimenne) labbalu, jalla-foot ehk ristlu nikkastanud.

Se tulleb kas kangest koorma weost ehk kargamisest ehk weel muust tükist. Labbalu ja foot on ikka keige hõlpsamad assemelt ärra minnema, ehk kü l ka sedda wahhest teistegi liikmetele juhtub. Monnikord paistetab se koht, agga monnikord mitte. Kui lige koggoni ühhest ärra ei olle, siis polle sedda raske arstida. Sa se lähhab nenda: Es malt pesse nikkastand kohta külma weega kuus ehk kahheksa korda päwas. Sa kui sest kolme ehk nelja päwa pärrast abbi polle nähha, siis panne pool-werend naela linna.

fepi pole tobi piritusse ehk wina siise ja aia seep kolme ehk nelja arrulisse witsa raokessega wina sees wahhutama, ja pesse siis sellega kaks ehk kolm korda pawas. Agga kui haige koht wägga pallaw, siis arra pesse kohhe sebitse winaga, waid panne nattoke kampaust postlamasla ölli siise ja woia sellega fenni, kui palawus kaddunud. Sa siis pesse sebi-winaga.

Parrem on, kui haige kohha peäle linnane narts pannakse, ja siis kas sebi-winaga ehk weega leotakse, et narts agga ikka marg seisab.

Kui ristlu assemelt arra, ja ehk rangaste wennind, siis tarwis aadrit lasta. Peäle selle tulleb sedda kohta nendasammoti pesta, kuidas eespool sai õppetud. Siis saab wist abbi, kui agga kont terwe on.

Kui hobbose labbalu assemelt arra, siis sedda tarwis ristpaelttega kinni ja lahhasse panna, et se õnnetus suremaks ei saaks minna. Sa selle tõbbe aial anna hobbosele diete peneks tougatud upsojuurt, mis aptegi peält sada on, jameda odra jahhudega ehk kaertega seggatud, siise. Ehk parrem on, kui kaerad ehk jahhud mārjaks kastetakse, sest et siis pulwer wilja külge hakkab, egga hobbose suust mahha puddene. Sesinnane upso juur aiab haiget kohta higgistama, mis läbbi haigus arrakaub. Tõbbisest peast ei olle mitte tarwis hoost pruvida.

Uppo jure arstija rammo.

Heade hoostele, ja parremat suggu hoostele issearranis, mis surest sõidust wägga wásfinud,

et jallad risti káiwad, on tarwis upso juurt sísse anda. Ja ni pea, kui loom sedda pole peotáie kaertega árrasõnud, on ta endine wirkus jálle káes.

On síis hea, kui igga loma piddaja sedda head rohto maias peab. Sedda saab aptegist, ja nimmetakse saksa kele járrele „Eberwurtzel.“

17. Jalla wee-paise ja kanged jallad.

Jalla wee-paise polle muud, kui et wessi lihha ja nahha wahhele kokkorjand, ja on káega katsudes pehme. Se loõb ennast esimeste ehk taggumiste põlwe liikmette kohta.

Sedda kohta peab esmalt kúlma weega pessema. Ja kui sest abbi ei peaks ollema, síis peab sedda kohta selle salwiga woidma, mis nenda saab tehtud: Pari tilga prostoi wina sees õro üks lood kámpust peneks; párrast segga pool topi poslamasla ehk kánnepi-õlli úhhe korteri tárpentiin õlliga, ja síis panne kámpusse wiin senna sísse.

Kui hobbose jallad kanged ja sellesamma salwiga sawad õrutud, síis sawad naad parremaks ehk kógoni termeks.

18. Jalla pahkadeft ja nende leikamisfest.

Se haigus ei olle pahkade sees, mis hobbose jalla kúlge lõwad. Ja sepárrast se síis iggakord ei aita, kui neid árraleigatakse. Ugga parrem

on: kui sedda jalga esmalt külma weega pestakse ja parrast sebi ja winaga õrutakse.

Ehk kui sest weel abbi ei peaks ollema, siis tulleb se koht lõhki leigata, et pahha ja wallo teggia werri ja wessi wälja jookswad, ja seal hawa peäl linnase nartsuga üks tüf pehmet taela piddada, et tuul peäle egga sisse ei sa, mis igga hawale pahha on. Agga tulleb ka sedda wadata, et haaw enne kinni ei sa kaswada, ennego keif pahha wessi wälja on jooksnud, ja et wirtsu wet hawa peäle ei sa. Sa kui keif pahha wessi monne päwaga wälja nõrgunud, siis tarwis wärsket munna taela peäle panna, mis tedda parrandab.

Pahkade leikajad ei pea mitte arwama, et jalg pahha ennese ärraleikamisse läbbi parranenud. Ei! se sai agga se läbbi terweks, et pahha werri ja wessi said wäljajooksta; agga pahha ennese ärraleikamine polnud muud, kui waewaks.

19. Sawade parrandamisest.

Ue ehk wärskte hawa sisse tulleb sinni-kiwi panna, mis tedda mädanema ei lasse minna ja ka ühtlase parrandab.

Agga kui haaw jo wanna ja mädanemas, siis peab sedda winaga diete puhtaks pessema, ja siis sinni kiwi sisse ehk peäle pannema.

Wärskte munna kollasega woib ka hawo parrandada.

20. Naelamisfest

ehk fest kui hobbosele rautades nael süggawasse kabja sisse lainud. Siis, kui sedda juhtunud, siis on tarwis raud alt ärrakiskuda, ja haigeks saanud koht alt poolt kabja õhukesse ketse leigata, pakso tärpentini haugo sisse panna ja linnane narts ümber. Ehk kui tärpentini ei olle, siis ommeti meewahha haugo sisse fullatada, et wessi sisse ei sa. Kui nael süggawasse polle lainud, siis tulleb ka terwis isseennesest jälle.

21. Kärnadesst.

Kärnad tullewad hoostele nälja, sandi heinte ehk ka teiste kärnas hooste läbbi; ei mitte reial üksi, waid ka karjamaal, kus üht teist wasto nühtiwad. Agga keige ennamiste näljast, ja sel wiisil: kui hobbone nalgas ja wägga waese toido otsas olnud, ja järsko tuggewaste wilja hakkab sama, siis on ta warsti kärnas.

Keige parrem oht selle wasto on: 3 lodi tougatud weewlid, teist 3 lodi tougatud maarjead pole tobi poslamasla õlli ehk ülgeraswaga seggatud, kärnas kohtade peäle määrada.

Agga parrem on enne määrimist aadrit laska.

Kui hobbone üllemal nimmetud salwiga on määritud, siis ei hakka tõbbi ennam teiste külge. Se salw aitab kohhe, ja arwaste on tarwis teist forda määrada. — Haigusse aial peab hobbone hästi süa sama.

Beikse kârna wasto on se hea, kui temmale igga hommiko meega taignaks tehtud tougatud weewlid sisse antakse, ja wäljaspoolt selle kramiga mârîtakse ehk pestakse, mis nenda tehakse: 2 lodi kânget linna tubbakast ja 2 peotait leppa pu tuhka kedetakse pole tobi wee sees, ja kui keend, siis kurnatakse läbbi ride.

Woib ka 4 loodi weewlid ja pool kortert met salwiks tehha, ja sellega woida.

Kui kârнад jo arrakorind, siis tarwis pleiweisi wârwi poom õlliga salwiks tehha, ja sellega korind kohte woida.

22. Saddula ehk rangide õrutud muhhud.

Muhhud, mis saddula ehk rangide õrumisest hobbose selja ehk turja peale tulnud, on wägga pahhad parrandada. Sest et haige koht üllespidi on, ja pahha wessi ehk mädada wälja ei sa nõrguda.

Agga kui se üks muido muhk on, kus mädada weel sees ep olle, siis te wessi diete kangeks solaseks, ja pesse sellega sedda kohta. Ka on hea, kui wiis munnawalget (ilma kollaseta) wahhuks sobrutakse, ja siis senna sisse 2 lodi tougatud maarjeäd pannakse, ja sellega saggedaste muhho kohta õrutakse.

Agga kui mädada muhho sees peaks ollema, siis peab muhk alt poolt ärest terrewa noaga lahti leigatama, et mädada wälja saab jooksta. Pärast selle peab pissoke takko trop pakso

tärpentiniga paksuste määratud sama ja haugosiise aetud, ja siis weel pakso tärpentiniga woi tud linnane narts peäle ja hopis ülle muhho. Muud raswast asja ei falli se koht, waid teeb sedda pahhemaks.

Kui ehk jo liig lihha seal sees on, siis on tarwis sedda ärraleigata, ja sedda kohta tärpentinini õlliga määrada.

23. Kollisemisest kõhho sees.

Kui hobbosele kõhtus kollisemist kuulda ja temma otsogo lol on: käib Pea maas, filmad lollid, lasseb sües monne tükki suust mahha, egga panne sedda tähhelegi, siis on kül (hobbosele) furma karta. Dmmeti, kui asfi mitte wägga kaua polle olnud, siis tulleb usso peäle sedda tehha: Esmalt antakse hobbosele hästi kassinaaste süa, kunnit ta nälja pärrast nõdraks lähhab. Selle järrele antakse kaks kord päwas üks peotais sola kaerte ehk kettega süa, ja jodetakse puhta weega mittokord päwas. Peäle selle peawad weel rinnust, küljest ja taggumistest jalgest narred läbbi aetud sama, ja loma Pea 5 ehk 6 kord päwas külma weega pestud sama. Kadri lastminne peab ka hea ollema.

III. Lammaste többed.

1. Lamba ümberkäimast.

Tunnukse sedda többe sest: et lammaš ühhe paiga peäl seisab, Pea teise külje peäl peab, ja isse ringi pörab. — Se wigga on lambal ninna ehk Pea aio sees. On leitud, kui lamba Pea pärrast surremist ehk tapmist lahti woetud, et Pea aio sees pissoke wil, ja selle willi sees ussikenne olnud. Ja kui temmal us Pea sees, mis sest arro saab, et temmal soja polle ollemas, siis peab temmale pödra=sarwe piritust ninnaesse pritsima ja kümme ehk kaksteiskümme tilka pödra=sarwe ölli leiwaga sisse andma.

Agga kui lambal paljas äkine haigus peast läbbi läinud, siis on keik ta ihho pallaw, ja hingab saggedaste (löötsutab.) Siis peab esmalt aadrit lastma, ja pärrast, iggapääw üks werend lood tougatud salpetert meega sisse andma.

2. Tallede läbbijooksmisest.

So neljapäised talled lähwad wahhest passale, ja on roe, mis wälja tulleb, walwakaš. Selle ohhotamisseks ja arstimisseks polle muud mingisuggust tarwis, kui et emma iggapääw häid heino ja nattoke kaero saab.

Läbbijooksminne, mis wahhest weel Jani pä-

wa aial talledele juhtub, tulleb wessisest karja-
maast, ja kaub aega möda isseennest jälle ärra,
kui muud többe ep olle.

3. Tallede su-kärnad.

Kärnad, mis immetatte talledele su ümber lö-
wad, parrandab ärra munna kollasega segga-
tud messi, kui sellega märitakse.

4. Lammaste kärna nuhtlus

on kahhesuggune: Esimenne on ükspäinist Pea
ümber, ja hakkab wägga hõlpsaste teiste külge,
isseärranis senna, kus lühhiüksed karwad on.
— Seine suggu kärn on willade sees.

Mollemad kärna többed on wägga kerged kau-
tada: Nidetakse kärna (kohtade) peält karwad
ehk willad öiete lühhiükseseks, pestakse neid
kohte mittokorda linna tubbaka- ja leppa- pu-
tuhhaga kedetud weega. Ja peäle selle an-
takse lambale igga hommiko sisse nattoke met-
werendi loe weewliga seggatud. Sest kui kär-
nad kange tubbaka ja tuhha weega (lehhelisega)
kül sawad pestud, ja middagi sisse ei anta, siis
kaub kärn kül monneks aiaks ärra, agga lööb
pitka peäle jälle ueste wälja. Sepärrast on
tarwis seest- ja wäljaspoolt ühtlase harrida.

5. Werre-többi

tulleb raswaste lammastele enneminni, kui lahja-
dele. Selle wasto ei olle sureste abbi. Dmmeti

aitab wahhest se, kui lambale happo = ehk hob = bose = oblika rohto (Sauerampf) solaga sö = maks antakse.

6. Äffine haigus.

Se on kahhesuggune: Esimenne on se: et lambal mingisuggust wigga polle nähha, ja är = rasureb, ja ommeti pärrast surma Pead läbbi wadates nähha on, et haigus ninnast ja Pea = aiust läbbi on lainud.

Teine on se: kui lammas oimane ja süa ei wõtta, ta sitmad pallawad ja käiminne pit = kaldane. Sedda woib parranda, ja nenda: Sure nõalaga pistetakse ta ninna kõhre = kon = dist läbbi, nenda et seält werri hästi jookseb; siis pannakse nattoke met soja wee sisse, ja prit = sitakse sedda lamba ninnasse. Ja se peäle tulleb temmale sisse anda iggapääw werend lood sal = peetrit ühhe noa otsa täie meega seggatud.

7. Kolla = ja wee = többest.

Kolla többe woib sest ärratunda, kui se wal = ge, mis lamba silma nurkas walge peab olle = ma, kollane on, ja ta isse seäl jures ei sö. Se haigus touseb maksa seest, kus luttikad on; nenda ka weetõbbi maksast touseb.

Kui kolla = többise lambale sagedaste sola ja wahhest ka koi = rohho õisi sisse antakse, siis saab ta jälle terveks. Ja nendasammoti tulleb ka wee = többist lammas arstida.

8. Sissekonna põllem haigus,

mis ka sissekonna mustaks = tõbbeks nimmetakse, mis ennast seddawisi näitab: Lammas saab nõdraks, hakkab wärrisema ja ei tahha süa. Selle tõbbe wasto polle tännini rohto egga ohto teada. — Sellesugguse lamba lihha on jo elusalt must, kui süüsi.

9. Tüntsüd filmad.

Selle wigga wasto polle mingitsuggust rohto tarwis, kui et lambale mittokorda kirjotamisestahwli ehk krihwli tuhka sulle läbbi filma sisse puhhutadakse.

10. Luttikad.

Kas lambal luttikaid maksa soonte sees, sedda saab sest arro, et temmal sedda punnast werre soont ehk kiu filmas ei olle, mis terwel lambal on. Senna ei aita ükski rohhi. Kui ta hästi üllespetud, siis woib tedda ärratappa.

11. Rouged ehk rubbid.

Need on seddasamma modi, kui innimessegi rouged. Kui lambale rouged on tullemas, siis ei sõ ta üks, kaks ehk kolm päwa enne sedda, agga tahhab tihti luggo jua, ja ei mäalletse; ta ninnast tilgub wet, kõrwad on kulumad, ja mädanewad esimesesed ja taggumisesed jal-

lad kofko. Bistrikfud, mis peäle lõwad, on esmalt punnased ja lõwad pärast kollaseks. Monnikord on nemmad armad, ja pealegi ni armad, et agga üks ehk kaks on; monnikord on nemmad wägga tihti, nago üks plaat, ja mis wägga pahha on, nenda et jo lamba Pea ja kehha paistema aiawad. Rougete peält tullemad willad ärra. Monned lambad surewad ärra, ilma et rouged wälja olleks lõnud.

Rouge tõbbe wasto on hea, kui lamba mollemad taggumissed seetsepoolt (sissepoolt) jalge küljed puhtaks aetakse willadest, ja senna pakfult nartsuga pants = pli plaastrit peäle pannakse.

Plaastri asemel woib ka ühhe loe pants = pli pulwert kahheksa loe poomõlliga seggada ja peäle panna.

Woib ka selle salwi asemel ühhe õlle kõrre jammesuse kannepist nõri lamba kõhho ehk rinnana nahhast läbbi tombada ehk aiada. Se kistsub rouged ja ka soja keigest kehast wälja, ja sadab sel wisil paljo fergitust.

Peäle selle antakse werend lood kampsust ehk kamprit solaga seggatud sisse.

Jomaaiaiks tarwis odra jahho wet anda, kuhho weel pissut met ja üks lusika täis ädikast pandud.

Kui lambad nenda sawad petud, ja odra-jahho jomaaega, ja siis seäl jures ilmad head, nenda et külme egga pallaw neid ei waewa, siis woib julgeste lota, et terweks sawad.

12. T ä i d.

Keik kanged öllid tapwad needsinnatfed pahhad ellokad ärra. Agga keige parrem on teiliskiwmi ölli, mis aptegi peält saab, fest et se willo ei rikku egga raiska.

Selle többe sawad lambad mārjast maddalast karjamaast, samblistest heintest ehk wägga sojast laudast.

13. Sõrra haigus.

Tõrw on selle wastane, kui tedda sõrgade wahhele māritalkse.

IV. Siggade többed.

1. Kurgo többi.

Sesamma on siggade keige dālam nuhtlus, ja on ennamiste suisel aial nende seas nāhha. Sedda sawad nemmad kangedest pallawast ilmast, ehk sandist weest, ehk joma pudusfest, ehk keigeennam solasest sõgist.

Se többi näitab ennast nenda: Sigga on oimane, kāib wilto, wārristab Pea ja ei sõ, hoiab filmad pārrane lahti, sõtkub esimeste jalgadega, ja ta keel on mustjas pruun. Kui sedda nāhha, siis tarwis diete warssi kele alla aadrit lasta.

Kui többi alles hakkamas, et teises külges alles üksi muhk on tousmas, siis aitab ka se, kui

paistetand kōhta nāppudega pušferdakse ja muljutakse, ehk nõalaga loua-rahhide sisse pistetakse, nenda, et werri jookseb.

2. Takka alwatud.

Se tööbi on esimesse sarnane, ja on sagedaste hulkumas. Dmma nimme on ta sest sanud, et ta sea takka-otsa hopis kangeks teeb, ja et tedda üles ei jowa hoida. Peale selle on sea suus, kele külges ja kurkus piisofesed willid ehk rakud, ja monnikord ka üks tüf sesuggust nahka su laes, mis otsego sapa talla nahk kowwa on, ja harjaste jure-otsad on werri sed, kui neid wälja tombatakse ehk kistakse.

Selle wasto on seale sisse anda hea: pool lodi antimoniumi, werend lood weewlid ja werend lood kampsust, keik tuhhas tougatud, ja nattofesse mee ja jahhudega seggatud.

3. Ribri: ehk tango tööbi.

Kuiwal suil on sedda tööbe ennam, kui märjal. Kui agga sead kuiwalgi suil korra pärrast jua sawad ja hästi solase eest hoitud, siis sedda tööbe wāhhem likumas.

Ribri: ehk miso juur on selle wastane, kui sedda sisse antakse.

Ei olle ka segi pahha, kui pool lodi antimoniumi, nisamima paljo loorberri terri ja met kolm ehk nelli päwa järrestikko sisse antakse.

Monned lastwad ka aadrit.

4. Madri: ehk sone lastmisest.

Kui näha, et sigga keiges ommas ollemises raske, ja kui jookseb, siis hingerdama lööb, siis on temmal palju werd, mis soonte sees paksuks läinud egga ennam heaste omma seadust pea, ja misest mitmed tõbbed ja haigusjed touswad, kui aadrit ei sa lastud. Kaela sone peäle on keige parrem lasta; agga mitte ennam korraga, kui üks korter.

5. Sappi wigga ehk tiiskus.

Tiiskusse ehk tiiskusse nimme on sappi tõbbe sest sanud, et sigga sööb ja seal jures ennam kuwab kui kossub.

Pool lodi penikest sepi ja lood antimoniummi wee sees ülesleatud aitab selle wasto, kui sedda monned päwad seale sisse antakse.

6. Ummistusse tõbbi.

Peotais linna-seemned tobi wee sees ärakedetud kuhho weel peotais sola pandud et se ärrasullab aetakse listeri wirtsuga takka otsast sisse. — Kuida sesinnane wirts tehakse, sedda wata Lissas nummer 1.

7. T ä i d.

Neid lomokesi on siggadel ikka; agga aioti ja wahhest on neid monnel ni rohkesti, et ello

tahtwad pãrrida, mis innimesesed pandud tãiks sdimawad. Meed tullewad sea waesest ùllespid-damisest; sest ùhhe rammusa ehk jou sees seal ei olle neid ialgi waewaks.

Kui pihhelga ehk pihla=pu kored, kailo oksad ja koirohhi wee sees sawad kedetud, ja selle weega sigga pestakse ja temmale hãsti sua antakse, kùl siis tãid kadduwad.

Kas ellawa hõhbedaga ehk selle salwiga sigga woib mãrida, sedda ei tea minna. Agga kui kailo oksad siggade lautas pahna sees pestakse, se ei lasse tãi=a siggineda siggade ùmber. Sa on ka se hea, kui sea sõma sisse kailudest kedetud wet pannakse.

8. Siggade ussid.

Kui nãikse, et isseãrranis põrsad kãnnis ja kõweras seiswad, enneminni jãmmendamaks kui pitkemaks lãhwad, siis on neil ussid. Selle wasto tulleb neile, ni kui innimesselegi, ussi rohto mitto korda nattoke sisse anda jahhudega.

Mis ùlleùldes siggadele hea.

Weewlid, loorberri terrasid ja kriti, iggãhhest kalo jãrrele ùks wõrs, seggaminni seggatud ja tougatud, igga seale ùks lood korraga sisse anda, on wãgga hea. Ka terwetegi siggadele on se hea, sest et monda haigust kelab tullemast.

Lühike Lissa.

1. Kuida listeri wirts tehakse.

Se riist ehk wirts ehk prits tehakse nenda: Hea härja põie kaela ehk otsa sisse pannakse üks nelja ehk wie tolli pitkune sarwest silledaks tehtud munstük ehk torro, kust hauk läbbi.

Ja kui ühhe ehk teise lomale middagi takkaotfast tarwis sisse aiada — mis listeri-pannemisfeks ka nimmetakse — woetakse põie otfast torro ärra, pannakse põie kaela haugust se weddelik põie sisse, mis selle (takkaotfast) sisse aiamise tarwis tehtud. Se peäle seutakse se torro tubliste põie otsa. Siis aetakse torro ots lomale takkaotsa sisse, ja muljutakse põit nenda, et weddelik seält seest torro läbbi loma sisse lähhab.

Woib ka listeri pannemisfeks wõtta: pool topi wet, pool kortert sola ja rohke pool kortert õlli, mis leigeks tehakse.

Ni kui loom suruti, nenda peab ka torro jämmedus ollema: hooste ja weistele kullub sesugune ärra, kuhho piisofe sõrm torro haugo sisse lähhab, ja sedda möda wähhema lomale penem.

2. Äkkine haigus.

Saggedašte aitab ja peastab äkkise haigusse kääst loma se, kui temmale hanne sülle ehk piliro läbbi penikest sola ninnasse puhhutakse. Ja kui sool jo ellaja ninnasse sanud, siis peab ta

ninna kinni petama, kurni ta haewastab. Ja kui ta haewastab, siis on abbi lota; agga kui mitte, siis on surma karta.

3. Hooste ja weiste taid.

Taide arrakautamisfeks, mis lomadele waesest üllespidamisfest tullewad, on tarwis 3 koppika hõbbeda eest ellawat hõbbedat sea lomi raswaga hästi seggada, ja sellega neid kochte määrada, mis keige ennam taidas on. Se kautab neid ärra. Dmmeti ei kõlba, et loma selle salwiga wägga rohkestes ja saggedaste määratse, mis loma kontide sisse woib lüa ja muud tõbbe sata.

Nisamma hea taides wasto on ka se, kui kaks lodi pallitoni, mis aptegi peält sada, õlliga seggatse, ja sellega siit ja seält määratse. — Se kautab ka innimeseste riette jurest taid ärra.

Wahhest aitab paljas poom õlli, kui sellega loma määratse.

4. Pandud taid ja rawwandus.

Et lomadele taid panna, on püsti walle! Se tulleb agga ükspäinis sandi heinte ja nälja läbbi. Ellawaid hingesid ei woi ükski innimenne lua; waid on Summal isse jo algmisfest neid iggauhhe lihha peäle seadnud, ja saab neid siis ni hästi innimenne kui ellajas, kui harrimist egga holekandmist polle.

Ja äkkine haigus ehk rawwandus, mis teise kurja innimesse sadetud õõldakse ollewad, polle muud kui tõbbi. Selle polest on keik ühhe tarkusfed, egga woi ükski teisele egga ta lomale

ei täisid panna egga rawwandust sata. Muud ei woi nurjato innimenne tehha, kui et kirwe, noa, püssi ehk mu riistaga otsekohhe tappab.

Sah! isse luggo on sellega, kui kont katki on, mis innimenne, kes sedda moistab, lahhasse pan-nemisse läbbi woib parrandada.

Ehk, ma ütlen weel: armas söbber, kui sa mind ei usso, siis wotta kätte, raiu ühhe nõia ees omma sõrm otsast, ja lasse tedda ärraraiu-tud sõrme ots sannadega kokko panna. Siis saad nähha, et kui sa ka keik mailma kunsimeh-hed kokko aiaksid, kes sülle keigeparremad palwed, kas põrgo pohjast, sõrme peäle loeksid, et segi-pärrast sõrm otsast ärrajaab. Siis sa woid nähha, mis nende tarkus — et se tühhine ja selge lausa pettus ja walle on.

Ja pange weel tähhele: Wallelik ja petja, kes teistele kangeste keik head, abbi ja õnne wallega tootab, on ikka isse häddas. Noh söbber, kosta mulle nüüd, kes sa petjaid uskusid?! — Kui sesuggune middagi omma sannadega moistaks tehha, küll ta siis ammogi ennesele fured moistad ja küllad, rikust ja au wälja sannuks ehk lau-suks. — Agga kui ta isseeneselegi karwa wäärtki ei jowa kätte lausuda, kust ehk kuida ta siis sed-da teisele woib tehha? — Märkage nüüd ja pange arruse, et keik õnne andjad, ennamiste kerjajad, muud polle, kui wallelikud ja wargad, sest et teie rummalusse läbbi teie käest ommale toidust awwalikko warga wisil wäljapetwad. Ja peäleegi, kes neid ussub, on nende sarnane.

Külligo meie siis sola omma honete ümber,

peksko tuult; tehko meie joulo ja nâri õsel uste ja keige maiariistade peale kridi ehk tullesõdga ristid ja nende ümber kas sadda rattast, lasko püsfi ja kollistago maiariisto; kandko meie usfi päid poues ja konna konta taskus; aiago meie hanne poiad läbbi ratta rummo, wahhitago musta kulle läbbi aia; sõgo meie ka weel joulo õsel ühheksa korda ja pango keif wârrawad ja haugud kinni; paastugo meie omma põllo, lomade ja keige aialikko õnne pârrast kül kaksümmeend pawa, siiski peab igga ebbausso piddaja nâgema, et se middagi ei aita, ja egga anna ei rikust egga terwist, ei innimeste egga lomadele.

— Keif jääb keige mailma päiwil tullematta. Ükspäinîs Summalat palluma, temma armo peale lootma ja arstimisse rohhud pruikima, on igga usso- ja seisusse rahwa kohhus. Agga tühja tagganoudma, on Jehowa ees hirmus! ni kui sedda õöldakse 5. Mos. 18 peat. 10—12 salmi: Ei so seast ei pea leitama ei õnneandjat egga sedda, kes pilwist lausub, ei ussidega lausujat egga noida, ei wallo wõtjat egga sedda, kes noia kâest kûs-sib, ei teadmameest egga sedda, kes furnutte kâest kûs-sib. Sest iggamees, kes sedda teeb, on Jehowale hirmus.

T ä h e n d u s : Ollen teile kül, armas ma rahwas, mõnda õppetust annud, kutda omma halgid ellajaid woite arstida, siiski olleks wägga hea ja sowimisse wâart, kui teil õppetud lojuste arstid sadawas on, neid isfiarralikult nouks ka jure kutsuksite.

L a u l.

Oh innimenne tänna sa
 So Lojat rõõmsa melega,
 Et temma arm full' lomad toob
 Ja Ma seest arsti rohhud loob,
 Et sinna, kui neid ärratead,
 So loma tarbekõs maias pead.
 Sest enneaegse surma eest
 Sa leiad abbi rohho seest.
 Ni Jummal teeb keik wägga hääst.
 Mis woime sata ommast wäest?
 Kui temma abbi pudub siin,
 Siis ollekõs paljas hädda piin! —
 Oh ärra korja omma süüd,
 Waid usso, et full' Jummal nüüd,
 Dn teada annud paljo head;
 Kui sedda agga kallikõs pead. —
 Sest ebbauskõ jätta sa
 Ja temma peäle loda ka,
 Ja mõtle: „Keik, mis ellab teäl,
 Dn Jummal lonud ilma peäl“;
 Ja keik jo ette ärrateab
 Ja igga hinge päwad seab,
 Ja on keik lomad armust loond
 Ja arsti rohhud ettetoond.“

Kõl kurjast waimust petteti
 Ni monda, kes siin kaksiti
 Dn mõtteln'd kalli Loja joust
 Ja temma heldest armo noust.

Se on: kui Jummal loma loob,
Kui haige, kurrat terwist toob
Kunsmehhe lābbi ilma peäl,
Mis rahwast rahwal jänud teäl.
Oh uskuge nüüd sedda wist,
Et kunsid keik on kurratist!
Ei temma head ei falli siin,
Waid naerab sind, kui on sul piin.

Esimesse ja juhataja.

I. Weiste többed.

Nummer.	Lehhe külj.
1. Mitme tööbe hakkatus	7
2. Solikatte ummistus	8
3. Punnase tööbi	8
4. Külma wärristusse tööbi	9
5. Sappi wigga	10
6. Kopsu tööbi	10
7. Sõja kele sees	11
8. Ükkine haigus	12
9. Suur kõht ehk maggo	13
10. Puhutusse tööbi	14
11. Sõrra haigus	14
12. Muhhud ja paised	15
13. Katko tööbi	16

II. Hooste többed.

1. Datti ehk rõgga nuhtlus	16
2. Lou nuhtlus	16
3. Sandist kamsust	19
4. Düntsid filmad	19

Nummer.	Lehhe külg.
5. Silma haigus	20
6. Laiskusse tõbbi	20
7. Su=rokimiseft ja ussideft	21
8. Liig närvus	22
9. Kui hobbose kussi finni	23
10. Kui kussi allati lahti	24
11. Låbbijooksminne	24
12. Ummistusse tõbbi ja kõhhohaigus	25
13. Kõhha tõbbi	26
14. Kabja wiggad	27
15. Jalla nikkastamisseft ja pinda astm	27
16. Kui labbalu, jalla foot ehk ristlu nik- kastand	28
Upso jure artija rammo	29
17. Jalla wee-paise ja kanged jallad	30
18. Jalla pahkadest ja nende leikamisseft	30
19. Hawade parrandamisseft	31
20. Naelamisseft	32
21. Kårnadest	32
22. Saddula ehk rangide õrutud muhhud	33
23. Kollisemisseft kõhho sees	34

III. Lammaste tõbbed.

1. Lamba ümberkõimast	35
2. Dallede låbbijooksmisseft	35
3. Dallede su=kårnad	36
4. Lammaste kårna nuhtlus	36
5. Werre=tõbbi	36
6. Ükkine haigus	37
7. Kolla= ja wee=tõbbest	37

Nummier.	Lehhe külq.
8. Sissekonna põllem haigus	38
9. Lüntsid filmad	38
10. Luttikad	38
11. Rouged ehk rubbid	38
12. Täid	40
13. Sõrra haigus	40

IV. Siggade tõbbed.

1. Kurgo tõbbi	40
2. Takkal almatud	41
3. Ribri= ehk tango tõbbi	41
4. Kadri= ehk sone lastmifest	42
5. Sappi wigga ehk tifikus	42
6. Ummistusse tõbbi	42
7. Täid	42
8. Siggade usfid	43
9. Mis ülleüldes siggadele hea	43

Lühike Litsja.

1. Kuida listeri wirts tehakse	44
2. Ükkine haigus	44
3. Hooste ja weiste täid	45
4. Pandud täid ja rawmandus	45
Paul	48

Teine jaggo.

Messilaste piddamisfest.

Fest õppetus.

Messilased on kolmesuggused: 1) emma ehk messilaste kuningas, 2) tõ-teggiad ja 3) lesed.

Emma's peab nende kuningast digusse polest kutsutama, sest et temma aino üksi ommas perrekondas siggitaja on: keik munnad, kust poiad ja wimaks messilased sawad, munneb emma. Ja on arwatud, et üks emma — kui emma ja perre tuggewad on — et ta sui sees 70 ehk 80 tuhhat munna munneb. Kui nüüd need keik ellusse jääksid, siis ei mahuks nemmad kuhhogi. Agga se armolinne keige asja Loja on ka neile selle wasto jälle lühhikekse ello=ea annud. Sest kui mitto tuhhat sawad wihma, kange tule ja mu õnnetusse läbbi otsa — ja kui siis sedda kanget siggimest ei olleks, siis kauks nende suggu ärra. Nende emma on kaks korda ni pitk ja suur, kui tõteggiad, ja ta tagguminne ots on wahhe: ta tiwad lühhikeksesed, ja se=

párrast ka ráste lendma. Karwa polest on emma kóhho alt kollane ja selja peált pruun ehk ka wahhest sússi must. Nõal on temmal nisammoti, kui teiste messilastel, agga sedda ta muul aial egga mu tarbe peale ei prugi, kui et sellega liig-emma tappab. Inuimenne woib tedda finni wõtta ja peus piddada, ilma et ial karta olleks nõalatud sada. Se kárg, kus úks noor emma saab wálja autud, on hopis surem ja rassem, kui teiste messilaste poia-kárijed; leskede kárijed on ka emma kárijede liggi, ja nende járges tõteggiate poia-kárijed. Nende keikide sisse munneb emma, ja ni pea, kui emma úhhe munna kárije sisse on munnenu, pannewad teised kóhhe selle augo temma úmbert mee-leiwaga táis, kus sees poeg audub ja kellest ta ka ennast toitma hakkab, kui wálja on audunud. Mee leib on sesamma, mis messilastes omma taggumiste jalgade kúlges kui kollased tombofesses pu sisse kandwad. Agga mee ennese immewad naad kóhto, kust sedda pu sees jálle wálja ofsendawad, ni kui tui omma poegi sõdab ja jodab.

Messilaste emma peab wágga kárges seadust ommas puus, ja kus õige emma on, seál on tõteggemisse jures kassinaus ja suur holekandminne; temma lábbi on keik omma seadusse ja korra peál. Agga ni pea, kui emma pudub, jáwad keik ofsego leinama, egga te tõõd. Kui sedda juhtub, et emma lõpmisse aial poia-kárgesid kógoni ei olle, siis játwad omma puud mahha, ja láhwad wággise teiste peale, ehk sawad ka muido otsa. Emmat armastawad nemmad

ennam kui omma enneste ello, nenda, et kui neile nalg kätte tulleb, ja emma wälja ei lähhä, siis surewad temmaga ühtlase ärra. Nenda-sammoti armastab ka emma jälle neid.

Tõteggjad messilased on need, mis allati sisse ja wälja näme lendwad. Agga et nemmad kül suggu ei te, siiski on nemmad ommeti — minno armamisese järrele — emmased. Sest kui emma otsa saab, siis saab üks neist poegadest, kui se alles piisoke, emmaks autud, kui temmale emma-kärg ümber tehtud — sedda ollen minna isese tähhele pannud.

Keik tõteggjad on iggaüks ommast kohhast ommas ammetis: muist tewad kargesid, muist weddawad met, teised puhhastawad puud ja kargesid, muist sõtkuwad taignat ja sõdtwad poegi, muist kittiwad keik pu praud finni, ja teised, kes prüggi, surnud linnud ja muud wälja kandwad, mis pu sisse ei kõlba, ja ka aukude ees wahti piddawad, et wõdrad ja wargad sisse ei pea sama. Poled neist siis on allati wäljas töö. Agga kui monnikord messi-kastet maas on, siis on nemmad wägga hulgal ja warra wäljas, egga pea siis innimenne neile te peäle ette minnema, mis naad ei falli. Kui wõdras messilane, kas kulla aiast ehk ka omma aiast teisest puust kas koggematta ehk wargusse pärrast ühhe pu sisse lähhäb, siis assub omma wäggi hulgal ta kallale, kissub tiwad ärra, et ta teinekord ennam ei pea neid pahhandama sama tulla; agga ommeti, kui wõdras koormaga lähhäb, siis tedda ausaste wasto woetakse. Ja kui linnud

ühhe pu seest teise sisse sawad aetud, siis imme-
wad keif wälja-minnejad endid met täis, ja siis
wast lähwad teise pu sisse, mis läbbi neid teise
pu sees sõbra kombel wasto woetakse, et nende
seltsimehiks woiwad jada.

Kolmas selts messilasfi, mis lesseks hütakse,
on nisamma sured peaaego, kui emma, muud
kui et agga nende tagguminne ots tünts, ja
need on needsammad, mis winguja healega pu
ees lendwad. Tõdd ei te need mitte, waid hoid-
wad emma, sest et suggo polest isfased on. Nende
igga on lühhike — keigesurem, kui Meio kuust
hakkawad ja jäwad Oktobri kuuni — sest neid
hakkatakse jo tõteggiatest Augusti kuul ärra-
murdma ja muido wälja aiama, sest et neid lo-
dusse seadust möda siis ennam tarwis ei olle.
Ennamiste on emma jubba siis hoitud, ja woib
felle taudi teise kewwadeni munnedu. Odda ehk
ndala ei olle neil mitte, ni kui teistel messilas-
tel. — Et lesked poegi õõldakse auduwad, se ei
olle koggoni tõssi, sest et teised neid endidki
wälja auduwad. Et neil kül innimeste nähhes
mingisuggust tõdd polle, waid agga teiste waewa
sõwad, siiski ei olle Summal neidki ilmaasjata
lonud, kuidu ta ühteainustki hinge ilmaasjata
polle lonud.

Kui leskede tapmisse aeg wägga pitkale peaks
tahtma minna, nenda et Augusti ku lõppel neid
weel pu ees maas ei olle, waid agga muido pu
ees lendwad, siis peab perremees isse felle polest
abbi teggema, et nemmad mitte ilmaaego wägga

Kauaks ei pea pu sisse jama, egga teiste messilaste toito ilma asjata raiskama — sest sel aial on nende ammet otsas, ja peavad siis ka omma lodud seadust möda isse otsa sama, kui nende ammet otsas on. Kui siis, ni kui eespool nimmetasin, Augusti ku lõppel weel leski pu ees maas ei olle, siis peab perremees monned neist katsma kinni wõtta, ehk teise pu eest neid wõtma, mis jo wiggaseks tehtud, ja selle pu sisse pannema, kust neid weel mitte polle wälja aetud. Ni pea, kui se on sündinud, hakkawad selle pu sees ka kohhe tõtegiad leski wälja rokima.

Peäle nende kolme messilaste sugu on weel ühhed, mis musta karmaga ja sui pu peäl teistest ärramurtakse. Need on süggisefed wiimised poiad — otse messilaste äbbarikkud — kes talwe otsa teistega ühtlase warra ollid sõnud, agga mitte warra polnud minnewal süggisel korjanud. Ja et nemmad ka kowadegi, kui jo tõ aeg, talwist modi ilma tõta süa tahtwad, sepärrast aiawad teised neid wälja, sest et laiska egga wiggast pu sees ei sallita. Dmmeti on se seks määrgiks, et kui ühhe pu sees neid rohkesti on, et siis se pu ka tuggewaste siggib.

Meie maal hakkab emma, kui pu tuggew, jubba Martsi kuus munnema ja munneb süggiseni. Sggakord, kui emma munna munneb, watab ta enne järrele, kas se kärke auk puhhas, kuhho munna tahhab sisse munneda, ja siis wast munneb. Ja kohhe, kui munna munnetud, on teised seäl sadawal, kes munna kärke augo pohja

ummukseste matwad, kellest kahheksama pawa parrast kõwwer usfike sünnib. Parrast aiab se ennast sirgeteks, nenda, et Pea augo su pole saab. Kui se juhtub, et lomoke ennast wastakõsse pödrab, siis ei sa temmast ühtige, waid kistakse ommast peskast ehk august ja wiakse pu seesst koggoni wälja, ja täidetakse tühhi auk kas meega, ehk munneb emma jälle ue munna senna sisse. Ugga need, kes öiete ja omma seadusse järrele sisse jäwad, tullewad kolme nädala parrast ommast peskast wälja, ja woiwad siis töle minna. Dmmeti sõotwad wannad neid monned päwad, kuni öiete tuggewaks sawad. Kui no-red wäljas hakkawad kaima, siis weel mitte kohhe warra sisse ei kanna, waid muido pu ümber piirwad ja jälle taggasi tullewad, kuni julgemaks ja kangemaks sawad. Nemmad on esisotsas sinnikad hallid ja wähhemad kui wannad.

Wägga arwaste sawad mesilassed kaks aastat wannaks. Sest kui nemmad sui otsa tödd korjades lendnud, siis sawad nende tiwad paljo lendamisse läbbi wiggaseks. Ugga keige surem perre wähheneminne tulleb puul esiteks se läbbi: kui soe ja pawa-paistne ilm neid wälja arwattelleb, ja äkkine raske saddo nende peäle tulleb, ennego koio joudwad; teiseks: kui pu alluminne ots kiwi peäl rohho sees seisab, siis korjawad sippelgad ja muud ellokad selle kiwi alla, kes mee haiso järrele allati pu sisse kippuwad, nenda et sees- ja wäljaspool puud allalinne sõbda on, mis läbbi mesilassed wimaks nõdraks sawad ja rohho sisse mahha lastwad hingama;

agga seäl söwad neid konnad ja süßsalikkud ärra. — Surrewad ka monned sui pu siäse ärra, mis agga warši wälja kantakse, fest et nemmad furno haiso ei kannata, egga fesuggust holetust falli. Misammoti surrewad ka talwe paljo pu sees ärra, mis perremees isse alt wälja peab wõtma, enne kui pu wälja panneb. — Olgo fest eestöppetusseks kül.

Müüd tulleb se öppetus, kuida neid nenda piddada, et neist sedda kasso sada, mis neist meie maal woib sada.

1. Mis linno-pu ostjal tähhele panna.

Kewwade Martsi ku löppel, kui lummi jo on ärraminne, ja agga weel waewalt saniga läbbi saab, siis on keige parrajam aeg linno-puud osta, fest et siis selgeste arro saab, kui tuggew ta on: midda surem ja aggaram heäl pu sees kuulda, sedda tuggewam perre. Sepärrast ei olle lindude ostjal mitte tarwis hinna peäle wadata, waid kui tuggew pu perre ja marra polest on.

Ka peab messilaste ostja sedda tähhele panema, et se koht ehk karjasma, kust neid ostab, mitte parrem ei olle, kui se, kuhho neid wiib, fest siis leinawad nemmad omma head paika tagga, egga tahha mitte hästi siggida. Agga hopis parrem on se, kui sandi kohha peält hea se se kohta wiakse, fest et siis udes (parremas) kohtas diete rõõmsaks lähwad ja aggaraste tööd tewad.

Peäle sedda on linno-pu ostjal tarwis teada:
 1) kuidas se perremees, kelle käest pu ostab, om-
 mad linnud on pidanud: kas ka kassinaste
 ja puhtaste petud, ehk kas linnud muido juht-
 tumisese ja õnne kaupa temmal korda läinud;
 2) kui üht puud wasto tassakeste kopputakse,
 kas siis tuggewaste linnud pu sees heält tewad,
 ja kas nende mühhin ühhe tassa põrrab, ja
 kas kohhe hulki lindusid su-augo peäle tullewad.

Kest talwel ei sunni koggoni linno-puud müa
 egga osta, — sest et müal issearranis sedda
 karta, et kui ostja keikide ta linno-pude külge
 kopputab, et temma neist head ei woi lota,
 sest et mesilased talwel kopputamisese läbbi om-
 mast pool-uimussest ülleskohkuwad ja ennes-
 tele se läbbi suurt kahjo woiwad teha. Agga
 kui siis kellegil se luggu juhtub, et ta just peab
 (omma tahtmisse sundmusse al) talwe ostma,
 siis on keige parrem, kui ta asja müa holeks
 annab, — et se temmale isse annab, mis hea
 on — ja õige perremees mümisese jures pettust
 ei armasta, missest temmale kasso ei tulle —
 sest et pettus pat on ja pattust ial kasso ei woi
 tulla. Olgo kül wahhest, et petjal pettussest
 monneks aiaks kasso on tulnud, siiski jääb ta
 kassi wimaks ommeti tühjaks. Digus kestab
 iggaweste! On ostja hea rahha annud, siis peab
 ta ka hea pu sama — ja kui se sunnib, siis
 saab ja jääb mollemille Issanda õnnistus.
 Sa ka pühha kirri ütleb: „Keik, mis teie ial
 tahhate, et teised teile peawad tegge-
 ma, sedda tehke teie ka neile.“

2. Kuida sebda arro sada, kas mes- silastel emma on.

Kui kewwade arro tahhetakse sada, kas neil emma on ehk ollematta, siis woib neid illusal ilmal suitsoga ülles aiada, nenda, et kårjed neist tühjaks jåwad. Kui siis keskiste kårjede sees poiad nõhha, siis on neil wist emma. Suitsuks on keige parrem åmma = (tusso) ehk o = tusso (Bovist) tolm; agga keikidest keige parrem on õispu taela suits.

3. Linno = aia seådusfest.

Messipuud ei pea mitte måggistega egga kõr-
gede kohtade peål petud sama, kus neile tuled
ja tormid waewa tewad; ei ka mitte pehme
ja mårja Ma peål, kus linnopuud hallitama
lõhwad; ei ka mitte aia kitsikuses egga
willus, kust lindudel waewalinne on wõlja len-
nata; ei ka mitte wõgga maantee äres, kus
wanfritte mürrin neid kõhnutab ja tolm neile
waewa teeb; ei ka mitte kõgi, sauna, seppa-
paia egga tule weskke liggi, mis neile ka tulli
tewad; ei ka mitte suurte jõggede ja järwede
liggi, kus linnud koormaga tulles sagedaste
sõsse langewad ja otsa sawad, ja sel wiisil neid
paljo woib wõheneda; ei ka mitte lojuste
lauda seinad liggi, kus neid ellajatte nõhkeminne
kõhnutab — issearranis talwe, mil se lõbbi pole
rohke minne sõma hakkawad ja endid sel wiisil pal-
jaks sõwad ja kewwade pole nõlga surnewad; ei

ka mitte peldikutte egga sõnniko liggi, kus pahha hais neid allati waewab, sest et naad pahha haiso omma elloasseme liggi paljo ei kannata.

Rohhto ei pea linno=pu al koggoni kaswama, kus konnad ja süsalikkud paljo lindusid ärra sõwad, kui need koormaga wäljast tullemad ja ennast rohho peäle puhkama lastwad, ehk kui tuul neid senna mahha lööb. Reigewähhemalt nelli jalga ümbert pu peab Ma liwa ehk krusiga prüggitud ollema. Kewwade, kui linnud alles hakkawad wäljas kaima, on tarwis pu ette nattoke õlgi panna, et kui naad wäljast tullemad ja senna peäle lastwad, et külma neid kangeks ei tomba, mis külma Ma peäl warssi sünnib. Agga ni pea, kui jo ilmad sojad, tullemad õlled jälle ärra wõtta, sest et neid siis ennam tarwis ep olle.

4. Kuida linno=puud aedas peawad seisma.

Need linno=puud, kellel jallad kohhe tehhes alla on tehtud, on keige parremad. Mendel ei olle muud tarwis, kui et neile agga hea lai ja kaunis sille paas=kiwi alla pannakse. Üllesse otsa pannakse kahhe ehk kolme korra kasse tohto ehk kuse koort, ja hea lai paas takka peäle. Lai kiwi on sepärrast hea, et wihma wessi üllemelt pu sisse ei sa jooksta. Mollmile pole linno=puud on ka tarwis, kummagile pole üks teiwas tuggewaste mahha lüa, kelle külge pu kinni saab

pandud, et tuul tedda ümber ei lüffa. Sest kui üks täis pu mahakukkub, siis on ta raiskus, sest et keik kárijed ja messi seggaminne pörruwad, mis lábbi paljo messilássi, ja ka nende emma, otša sawad.

5. Mis modi linnopuud peawad tehtud ja ülle talwe hoitud sama.

Sámmedad puud on ikka parremad, kui pened, isseárranis siis, kui warrased perred nende sisse sawad. Kui pu omma ammeti ja tenistusse tarwis ommane peab ollema, siis peab ta kaks ja üks pool jalga pitk ollema, kolm tolli pakš ja kümme ehk kaksteistkümme tolli seest lai — midda laiem, sedda parrem; peawad sesuguse pule ka sestammast puust kolm jalga alla jáma — kust saega wahhelt wálja woib sagida — ja need peawad wiis ehk kuus tolli pitkad ollema. Penikesed puud woiwad nattoke pitkemad olla.

Pu kane laua sees peawad kolm wálja lendmisse auko ollema: alluminne peab pu allumisest seestpididise pohjaga úhhe tassá ollema, et linnud keik furnud ja muud purro kergeste woiwad wálja wia, — ja teised augud kord korralt úllemal. Binno-pu alla uurde peále tulleb óhhuke raud wits aiada, et ta ennast mitte laiale saaks aiada. Pu wits ei olle mitte hea, sest et wihma káes ráppastab ja wimakš sure paukumisega katki lóób, mis lábbi, kui ta talwe katki láhháb,

üks ossa kargi ja met mahha tulleb, ja linnud ka otsa saavad.

Maddalad ehk lühikesed puud issearranis selle polest head: et kui emma wälja tulleb, siis jookseb ta puud möda üllesse ja lööb siis wast lendo. On nüüd pu maddal, siis ei sa ta kõrgesse minna, waid lendab maddalast ja heidab ka maddalasse pu oksa, ja nendasammoti kõrge pu peält kõrgemasse. Üks jalg maod teeb seal jures paljo.

Paksud puud on meie maal parremad, kui õhukesed, issearranis selle polest, et neid talwe ilma murreta üsna lahtilt aeda woib jätta — muud kui et alt auk tubliste kinni toppida — ja et nende perred hopis tuggewamad seiswad. On ka paksud puud kui pallawa päwa wasto lindudele head, sest et nemmad õhukesse sees otsego närtsind ja roidund on.

Olgi ei pea talwe koggoni pu ümber panema. Tubba mitto meest on hiride ja masfakatte läbbi sel wisil ommast ilma jänud. Ehk kui ka sedda iggakord ei peaks ollema, siis on nemmad se läbbi ommeti wägga õrnad kewwadest willo ilma kartma. Selle wasto on need linnud, mis talwel üsna lahti olnud, paljo tuggewamad ja lendwad kartmatta warrakult wälja.

Katseks woib lindude piddaja minno fanna peäle kaks ühhe-tuggewust ja ühhe-wannadust puud promi peäle panna: teist jätke ta nenda, kuidas se sui aedas seisnud, omma paiga peäle ja üsna lahti — muud kui et alt su-augo sammaldega ehk takkudega kinni toppib, — ja teist

siidbugo ta olgega finni ehk wigo kuri alla ehk linno-tallimaisse, ehk kus ta ial enne neid pidanud, siis saab ta teise sui nähha, et se pu, mis aedas lahti olnud, kolm perret heidab, ja teine ühteainustki, ehk ka waewalt ühhe.

6. Linno-pude tõrwamisfest.

Kui pu walmis tehtud ja hästi kuiwaks saanud, siis on wägga tarwis, et tedda hästi keddunud tõrwaga ülle tõrwatakse; agga peab tõrw palla ollema, et ta hästi pu sisse ksisub — ja kui ta ärra jahtub, siis woib kord korralt pallawaid kiwra tõrwa sisse panna, et ta palla seisab, kuni pu wäljaspoolt ülleültse tõrwatud on. Agga peab pu kowade warrahtult tõrwatud sama, et ta perre-heitmisse aiaks diete kuiwaks saab.

Weel parrem kui tõrw, on õlli wärw. Agga et ta paljo kallim, ja et sepärrast tedda keif ei jowa egga tahha osta, sepärrast olgo tõrwamine ka hea kü. Sago siis pu tõrwatud ehk õlli wärwiga wärwitud, siis peab ta ikka enne alt õweldud ollema, mis läbbi märe parreminne ennast sisse ksisub. Kellel se joud ja tahtminne, et õlli wärwiga puid tahhab wärwida, se ostko walfjast rohkelist wärwi, mis linnud ülle-wägga armastawad.

Pu tõrwamisfest ehk wärwimisfest on se kasso, et ta hopis kaueminne seisab, ja ka weel se suur kasso, et ta wihma egga mingisuggust marga sisse ei wõtta, ja nenda met ja kargi hallitusse eest hoiab.

7. Mis neist pudest arwada, mis pitkaišt laudadest nelja kanti kofko tehtud.

Need ei olle koggoni head, sest et need lauad wahhekohtadest wihma ja keik marga siise wotwad, ja ka pawa pallawat kartwad, ja wimaks arratombawad, et nurgad lahti lowad, mis labbi pu isse ja ka linnud warssi otsas on, sest naad ei jowa neid praggusid keiki finni matta egga ka siis suggugi tood tehha toiduseks; ehk kui naad praod lahti jattaksid, siis wiiksid sipelgad ja korwa=hargid ja muud teised elokad nende warra arra, ja nenda peawad siis waggise uhhel wisil otsa sama.

8. Mis modi uhhe wanna pu pakkatand praod finni tullewad marida.

Kui linno=pu monnest kohast pakkatand ehk ka rappastand, siis tarwis kaks osa saue uhhe osa warske, weddela ja rohhelisse weikse rojaga seggaminne seggada ja hasti sitteks sotkuda, ja siis wiggased kohhad sellega marida. Kui se kuwaks kuinud, siis seisab ta kauniste heaste wihma wasto — sau ukfi kaua ei seisa.

9. Mitto puud feige parrajam arro, uille talwe piddada.

Kullab iggamehhel se himmo, et neid diete rohkeste saaks ja woiks piddada. Agga kui uhhel perremehhel kuus tuggewad puud uille talwe,

siis on taal neid kül. Ja kui need kuus keif wisi pärrast sawad petud ja Summal korralisfe sui annab, siis andwad naad iggauks kolm perret, — monni ka rohkeminni ja monni selle eest wáhhema — mis úhtekokko kahheksateistkümme (noort) puud teeb. Kas sest siis kül ei olle? — Kui ta ka kümme ehk kaksteistkümme puud igga süggise saab árrawótta, jubba siiski ta waew au-
faste tasfutud. Agga kui ta neid liig rohkeste ahnitseb piddada, siis ei jowa temma neid keiki tallitada, ni kui kord ja kohhus. Ja peale selle on ka se luggu, et keif messilasfed ommale wi-
maks ennam toidust egga wótmist leia, kui nende feltskonnad rohked on. Ja tulleks wimaks nálg ehk otsa-saminne neile ikka úhhel ehk teisel wisil kátte, nenda et lindude piddaja ommas ahnus-
ses sedda nááb tóeks minnewad; „et suur túk su lóhki aiab.“

10. Perre heitminne ja perre teggeminne.

Perre heitminne on se, kui linnud isfe omma mele ja tahtmisfe járrele heitwad ehk úhhest lahkuwad; agga kui neid wággise úhhest lahutakse, ja úhhest perrest kaks tehakse ilma nende enneste tahtmatta, sedda nimmetakse perre teggemisfeks. Parrem kül olleks, kui nemmad isfe heidaksid; agga kui se mitte nenda lähhá, siis peab innimenne omma moistusfega senna appi minnema, sest et naad ommeti innimeste kassuks lodud, ni kui keif lomad. Kas hárg

ehk hobbone muido hakkaks weddama, kui innimenne neid mitte õppetaks ja sunniks? Kas põld kannaks muido wilja, kui innimenne tedda wae-waga ei harriks? — Ugga kes waewa raskeks panneb ja sedda otab, et keik otse immelikkul wisil ja isseennesest peab sündima, se saab nälga nähha.

11. Uttud ehk palge warri.

Ugga messilaste piddaja peab ennesele ühhe ehk kaks silma-não kattet murretsema, mis heitmisse aial wahhest wägga tarwis woib olla. Se silma-katte tehakse nenda: Tehakse tihhist linnasest ridade üks sesuggune kot, mis par-rajaste innimesse pähhä mahhub ja õlladest sadik ullatab; silma haugud sawad sisse leigatud ja tulleb siis weel silma-não kohta kuse ehk jal-laika koor ehk ka nahk paik õmmelda, et messilaste nõal läbbi ei sa. Monned tewad silmanão ette pannemisse kohha penikesest wast tradist otsego tihhi sõala pohja, kust linnud läbbi ei sa, ja innimenne ommeti läbbi woib nähha. Sesuggune kätte on iggakord hea, kui innimesel nende jures ammetit teha. Ja mis teeks innimenne nendega, kui naad wihhaseks saaksid?

12. Abbi felle wasto, et linnud heitmisse aial wihhaseks ei sa egga pista.

Iggakord, kui linnud heitwad ja neid tarwis pu sisse panna, siis peab se innimenne, kes neid

pu sisse lähhab pannema, omma filma = não ja ommad kãed õllega ùlleùltse mårjaks fastma — wårskte õllut on issearranis hea — ja nenda woib neid ùsna paljalt olles pu sisse aiada, ilma et middagi karta olleks. Ja nenda ollen minna iggakord teinud.

13. Mil aial linnud perret hakkawad heitma.

Kui rukki emma = Pead esimesesed õied wålja aiawad, siis ka tuggewa pu linnud on joudmas — sest et nemmad otsego rukki filmi wataksid. Ugga tuggew pu, mis teisel (minnewal) aastal koggoni polle heitnud, ehk ka mulne warrane perre tullewad Meio ku wimiste ehk Jani ku esimeste pãime sees wålja, kui soe kewwade olnud. Ugga willo aiaga jawad nemmad hiljemaks, ni kui ka keik asjad hiljaks jawad.

14. Mårgid, kust tunnukse, kui pu heitma hakkab, esimesti forda.

Sedda tunnukse esiteks sest, kui linnud al kãrge de otsas kui mûts rippuwad; teiseks sest, kui linnud need surnud poiad, mis haududes hukka lainud, wålja kandwad, issearranis leskede poiad. Ja kui ùhhel hommikul ùks ehk kaks wanna (tãis kaswand) leske pu ees surnud maas, siis tulleb perre teisel pãwal wålja, kui ilm lasseb. Kui siis ka sedda esimesse perre jures iggakord polle, siis ommeti

wist teise ja kolmandama perre wälja-tullemis-
eel sedda nähha.

(Agga monnikord seiswad linnud kül ka heit-
misse wiisi mitto aega pu peäl, ja ei heida om-
meti mitte. — Sedda tewad ükspäinisi wannad
puud, kus wägga wannad kārjed on, ja kus
nore perre emma santide kārgede pārrast haudu-
des hukka on lainud. Ja kui siis linnud korra
heitmisse modi wäljas känd ja jälle pu sisse
taggasi läind, egga teisel pāwal mitte ennam
wälja tulle, kui kül ilm hea on, — siis ei olle
neil ka ennam emma. Ja siis tarwis 14 pāwa
odata, kunni ommale ue emma sawad haudnud.
Agga kui siis luggu parremaks ei lähhä, siis ei
olle sest puust ennam noort perret lota, ja surret
ka weel issegi talwe ärra teige omma sure per-
rega, sest et wälja-minnija perre sui ennesele toi-
dust polle sanud korjada rumi nappusse pārrast,
sest et neid wägga paljo on.

Monnikord on noor emma weel nõdder ja
pu kitsas, ja peawad sellepārrast wäljas seisma.)

Peäle sedda on heitmisse mārgid: 1) kui lin-
nud pu sees üllese ja allasse lendwad ja
sõaluwad, otsego kutsuksid üht-teist wälja, ja
lendwad murdus sisse ja wälja, siis tarwis
teraselt madata, sest et ka wahhest sel kombel
heitma hakkawad; 2) kui need, mis wäljast tõdlt
tullewad, mitte omma koormat pu sisse ei wi,
waid-nende hulka jäwad, mis pu peäl paigal
seiswad; 3) kui linnud mitto pāwa pu peäl seis-
nud ja üksford korraga keif pu sisse lähwad
— siis tullewad monnikord pea wälja. Se aeg,

mis pu sees ollid, olli se, mil ennestele tee mona wõtsid, ja mis ennestel udes kohtas tarwis teadsid ollewad.

Ugga on ka neid fordi, et esimesse perre heitmist milgikombel ette woi teada egga nähha, ehk kül monningad endid selle polest ilmaasjata targaks kiitwad. Sest ühhed seiswad mitto aega kahlus pu peäl, egga tahha heita; teised tewad holega tööd, et ei mingisuggust heitmisse märki polle nähha, ja ommeti äkkiste pu seest wälja tullewad ja heitwad.

Sepärrast on heitmisse aial ikka keige selgem asfi, kui üks innimenne keige heitmisse aia iggal sojal päwapaistfel päwal hommiko kello 7^{mest} kuni kello 4^{jani} pärrast lounat aedas on.

15. Teiste perrede heitmisse märgid.

Kui perremehhe teades üks pu alles heitmatta, ja ta kuleb emma hüüdmisse heält, siis on selle pu esimenne perre ilma ta teadmatta ärra ja ühhe teise pu sisse lainud, mis saggedaste sünnib; ehk nemmad on wälja tulnud ja nende emma otša sanud, ja siis on nemmad omma wannasse ellopaika taggasi lainud uut emma hauduma ja toma.

Teise perre tullemist kulutab emma hüüdmissega ette. Sest kui pu esimesse perre heitnud, ja seäl weel teisi sees tullemas, siis hakkab teise perre emma 7^{mendama} päwa hommiko, pärrast esimesse perre heitmist kolleda heälega hüüdma, ja päaw pärrast sedda ta heäl kauniste

elledaks lähhab, siis lähhab monnikord nelli päwa weel aega, ennego wälja tulleb — fests teine perre heidab ikka ennamieste kolmteistkümmed päwa pärrast esimesest perret. Agga kui siis esimesesl perrel willo, pilwise ilma ehk wihma pärrast wiwitust olnud, siis kahhe perre wahhe aega sedda möda wähhäm.

Kolmas ja neljas perre tulleswad kaks ja kolm päwa pärrast teist perret. — Ja ni kaua, kui agga emma heält pu sees kuulda, senni woib seäl perret lota ja odata. Agga kui heäl ärrakaub, siis ei heida se pu enam, ja teisel hommikul on se emma, kes hüdäs, pu ees furnud maas.

16. Mitto emma iggal perrel on.

Esimesesl perrel on ikka üks emma, agga teisel ja kolmandamal on wahhest kaks ja kolm emma. Heitmisse aial saab sedda arwo, mitto emma neil on, fests ni mitto emma, ni mitmisse troppi heitwad nemmad ka oksa. — Keige surem trop tulles keige enne pu sisse aiada — fests et selle sees keige tuggewam emma — ja pärrast, kui jo esimenne trop pu sees, siis teised takka peäle aiada.

17. Heitmisfest, ja fests, mis seäl jures tähhele panna.

Üks pu heidab enam, kui teine. Se tulles fests, et se pu ehk minnewal aastal isse hilja heitnud, egga polle ennesele ni paljo warra joudnud

Korjata, et warreminne olleks woinud heita. Woib se wigga ka sest tulla, et pu wägga suur ja emma wägga tuggew, egga anna siis perret wälja, waid murrab keik nored emmad ärra ja korjab isseennesele warra ja walda. Ägga järgmisesel suil annab ta selle eest nelli ja ehk ka wiis perret, kui aeg hea on.

Heitmisse aial näab jo perremees, misfuggune pu keige esmalt heidab. Kui se pu suur, kust heitmist lota, siis peab se pu ka suur ollema, kuhho noor perre saab sisse pandud. Nenda peab jo perremees enne heitmisse aega igga linnopu kohta, mis temmal ülle talwe olnud, ühhe temma kohhalisse tühja pu walmis pannema, kuhho se ka pärast perre sisse pannemist paigale peab jama.

Kui linnud heitma hakkawad, siis ei pea kella hellistamist egga mingisuggust karrinat egga karranende liggi ollema, waid midada waikeemalt seal jures ollakse, sedda wäggasemad on nemmad. Ägga innimenne, kes nende jures peab ollema, peab siis ka kohhe ommad käd ja silma-näo õllega hästi märjaks kastma, ja nenda woib ta kartmatta nende liggi minna, ilma, et üks temmasse putuks. Urrisewad kül monned weel süiski ümber Pea, agga pahha ei te nemmad. Ägga selle eest peab hoidma, et neid urrisejaid mitte kädga ennese liggidelt ärra hakka löma egga wasto tõrjuma, mis läbbi nemmad wihhaseks sawad. Ja kui sedda jo nähha, et naad wihhase pole, siis on keige parrem se, kui pea-warri ehk kätte peas on.

Agga enne heitmist peab ka se pu, kuhho noor perre sisse saab, sesugguste rohtudega, kelle haiso linnud armastavad, seestpoolt diete holega ja ka wäljaspoolt nühhitud sama. Paljo innimesi prukiwad õrumisse ehk nühkimisse tarwis poio- ja ormi lehhed, ja pannewad ka monned nende nimmetud lehtede peäle enne nühkimist piisut met. Agga isopi- ja timiani, ehk muud illusa haisoga rohud on parremad, kui poiid ja ormid woi wormid. — Agga keigest keige parrem on mesilaste salw, mis aptegi peält tuakse. Senna kãiwad kokko, ja sawad peneks tougatud: 1½ Gran Moschus, 1 Gran Umbra, 2 Gran Zimmet, 3 Gran Violwurzel, 3 Gran Sternanis, ½ Loth Salbey und ½ Loth Melisse.

Kui se pulwer aptegi peält on todut, siis pannakse sedda ühhe puddeli sisse ja wallatakse pool topi selget nore-pu met senna peäle, ligutakse pulgaga seggaminni ja pannakse soja ahjo peäle, kus ta nelli nõddalat peab seisma, et keik rohho wãggi sojas hãsti wälja ligguneb. Sa siis woib tedda prufida. Kui se puddel peält holega finni saab petud, siis woib sedda kolm aastat prufida, ilma, et sandiks olleks lãinud — agga on wahhest tarwis piisut wãrsket met peäle panna.

(Et Ma rahwas neid üllemaal nimmetud rohtusid tãnnini polle prufinud, egga neil siis makele nimmesid polle, sepãrrast ollen neid Saksakele jãrrele üllespannud. Sa kes neid tahhab osta, se mingo omma (sesinnatse) ramatuga aptegi peäle ja lasko selle jãrrele ennesele need rohud anda.)

Sa kui üht puud tarwis mãrida, siis woetakse

pool lussika täis met, lussika täis puhhast wet ja pool telussika täit sest salwist. Need kolm asja pannakse keik kokko ühhe laia, maddala ja puhta kiwwi kausi sisse. Senna sisse kastetakse ormi lehhed ja nühitakse pu seest ülleültse hästi, mis läbbi keik pahha hais pu jurest ärrakaub.

Kui siis linnud oksa heitnud, ja pu nenda måritud, kui üllemal õppetasin, siis pannakse otse senna kohta alla, kus se perre rippub, üks puhhas linna; tühhi pu tõstetakse senna peäle, ja siis leigatakse pu ehk oks täsfakeste keige lindudega mahha, pannakse pu su=august sisse, ehk kui trop suur, siis woib ka hanne tiwaga keige paksema tükki sisse lükkata — ja teised lähwad isse takka järrele. Selle aia sees, kui neid hanne tiwaga sisse pühhitakse ehk pu=okste peält puistetakse, peab kaks ehk kolm korda õllut suust penelt nende peäle purtsama, mis läbbi naad hästi waggased seiswad, ja otsego oimaseks jäwad. Se annab neile rammo ja joudo tõteggemiseks, ja hoiab neid ka pahhandusse eest, sest et nemmad wägga äkwihhaga lomokessed on. Ja sepårrast ei pea ka heitmisse aial innimesel, kes nende jures on, ialgi ulge raswaga, tõtkandiga ehk mu haisewa asjaga måritud sapad, müts, egga muud haisewad rided ollema. Et nemmad kül keik haisewad nurgad isse läbbi aiawad, siiski ei falli nemmad sedda omma ellamisse paiga liggidal.

Wahhest juhtub ka sedda, et kaks esimest perret ühte hunnikusse kokko heitwad. Siis kül muud nou polle selle jures anda, kui et neid

mollemid ühhe sure pu sisse peab pandama, kus neil hea ruum, muido lähwad nemmad raisko. Agga kui nemmad nenda kokko heitnud, et teine pakš tük teises poles on, nenda et keskelt penem, siis woib kül kahhe pu sisse aiada: esmalt pannakse teine pakš tük tühja pu sisse, ja kui umbes arwates poled sees on, wiakse se pu kõrwale, parrast woib selle teise pakso tükki ehk pole teise pu sisse aiada — sest teise pakso tükki sees on teine emma. Selle oimetamisese jures on kaks innimest tarwis. Et nemmad sel jagamisese aial wihhaseks ei pea sama, peab neile õllut peäle purtsama. On siis tarwis, et linnude piddajal heitmisese aial ikka õllut sadawal on.

Agga kui sedda arrusse peaks sama, et kaks ehk kolm puud ühtlase tahtwad heita, siis peab sedda puud, kus keige rohkeminne linnu wäljas on, üsna rahhule jätma; teistele tulleb üks lehhe-pu oks su-augo ette püsti panna, et nende su-augud willusse jäwad, siis ei tulle nemmad mitte wälja, ja needki, mis jo wäljas on, lähwad taggasi. Kui siis essimenne perre heitnud ja pu sisse aetud, siis woib oksa teise pu su-augo eest ärrawõtta, ja siis heitwad nemmad kohhe jälle. Sa nisammoti saab ka kolmandamaga tehtud.

18. Pu paigale pannemisest parrast heitmist.

Ki pea, kui linnud keik pu sisse pandud, peab neid kohhe omma paika wima, ennego tõõd

hakkawad teggema. Kui kúl monned ümberkaudo weel lendwad, se ei te ühtige, sest naad leidwad párrast ommad seltsimehhed ikka ülles.

Monnel on se wiis, et kui pu heitnud ja noor perre pu sisse pandud, et sedda mitte enne omma paika panne, kui párrast páwa loja minnemist. Se teeb suurt kahjo. Sest ni pea, kui üks perre pu sisse on pandud, ja kui jo feik korra ülleweel pu sees káinud ja omma ue korteri lábbi waatnud, siis láhháb neist warsi párrast sedda suur hull tóle ja tewad weel selsammal páwal tó hakkatust ülles, ja on sel wiisil jo wilunud selle kóhha peale lendma. Ja kui siis se pu óhto teise kóhta wiakse, siis lendwad nemmad kúl teisel hommikul pu seest wálja, — agga kui koormaga taggasi tullewad, piirwad nemmad káua aega eilses kóhtas ümber, kurni wimaiks uut paika leidwad, ja wiitwad sel kombel paljo aega, — ja turib assti nenda ennamiste kolm páwa. Agga kui pu kóhhe omma paika paigale jááb, siis ei olle neil mingisuggust eksimist. Arwaste lendwad monned seäl paikas ümber, kus feik se perre ofsas olnud.

Pu paigale pannemisse jures on weel sedda táhhendada, et pu su ikka ennam páwa-touso (hommiko) pole kui páwa-lode (óhto) pole peab pannema. Siis on linnud hommiko hásti warased, sest et hommikune willo ikka tuggewam kui óhtune.

19. Kui linnud heitmisse aial tahtwad ärrajooksta, mis hea nou siis?

Ni hea meel perremehhel ue perre jure tulemisest on, ni halle meel ja kahjo on temmal ka, kui üks perre ärra lähhäb. Kui siis ühhel perrel se kurri nou, et ärra tahhab minna, siis on wägga raske, neid taggasi hoida ja ärra keelda. Monnikord aitab kül üks assti, teine kord teine assti — agga mitte iggakord; siiski ei pea inimenne keddagi katsumatta jätma. — Agga ükski ärgo sedda tehko, mis monni wahhest teeb, et kel-lo kest hellistab, mis neid wägga erreda ks teeb ja nende lendamist otsego kergitab; egga polle segi koggoni hea, et kui linnud minnemäs on, et neile siis mulda ja prüggi sekka wisatakse, sest siis sawad paljo messilassti otsa ja ka wahhest nende emma, ja saab siis seddawisi keik se perre tühja.

Kui perre tahhab ärraminna, siis kül keige parrem essiteks se tähhele panna, et kui pu suauk wägga suur on, et sedda siis wahhemaks peab teggema, et linnud mitte keik ni rutto egga troppis wälja ei sa, ja et need, mis jubba wäljas on, ennast lendmissega wässitawad ja oksa hakkawad heitma. Teiseks: kui linnud jo keik pu seest wäljas ja wägga kõrges on, siis peab nende peäle wet wisutama, mis neid oksa sunnib heitma; sest kui naad heitmisse aial wägga kõrgesse armastawad minna, siis ei olle neil mitte head nou. Kolmandeks tulleb nimmetada: et kui nemmad minnemäs on, et püssi

lastminne neid mahhalaskma sunnib. Need nimmetud asjad aitawad wahhest, agga mitte igga-ford, ni kui jo eespool ütlesin.

Agga keigist keige üllem on se, kui linno-aed ja keik seäl ümberkaudo wisi parrast ja omma seadusse sees, ni kui selle ramato sees ollen õppetand. Nende kahheksama aasta sees, mis minna lindude piddaja ollen olnud, ei olle mul üks ainuski perre tahtnud ärra minna.

Esimesesed perred jookswad kül wahhest ärra, agga sedda wägga arwaste nähtud, et emma nende seltsis on, sest et esimesse perre emma kaugele ei suda lennata, issearranis selle perre emma, mis warra heidab — lähháb wahhest kaks ehk kolm sülta, wahhest kullub kohhe wälja minnes pu ette mahha, ja separrast on hea, kui linno-pu ümbert ikka hästi lagge, et innimenne ennese ette woiks wadata ja mitte emmat jalgega ärratallada, kui nenda mahha on kullkund.

Kui essimenne perre ärra lähháb, siis on temmal wist üks teine koht ühhes teises aedas walmis ja teada, kus piisofe perre sees on, ja senna lähháb ta. Sedda emma, mis seäl pu sees ees, wõtwad jooksikud ommaks ja ühhendawad endid keikidega, mis pu sees on. Agga kui need, mis enne pu sees olnud, wasto pannewad, siis murtakse neid ärra.

Ürraminne tulleb sest, kui se pu, kus sees perre olnud, wägga kitsas on, et neil keigil seäl sees rumi ep olle, ja ommeti emma alles nõdder ehk ka foggoni otsa sanud; muido ei lähhå nemmad ommast emmast naljalteki lahkuma.

Seine ja kolmas perre on hopis eddema-
 mad arrajooksa, kui essimenne, issearranis kol-
 mas. — Se tulleb keigeennamiste fest, kui nem-
 mad wägga kauaks senna rippuma jänud, kuhho
 naad heitsid, ja innimenne neid warfi pu sisse
 polle pannud — muido ei lähhä nemmad nal-
 jaltki warfi arra; olgo siis, et kegi neid olleks
 arra narrinud. Nemmad heitwad iggakord oksa;
 agga innimenne peab siis ikka ussin ja ette-
 waatlik ollema, fest et keik linnud ni kaua ei
 ota, kuni innimenne üksford aega saab, neid
 puusse pannema minna, waid peab kohhe, kui
 monni sadda weel alles seggimas on, surema
 hulga pu sisse pannema — käl teised issegi jär-
 rele lähwad, kui naad pannemisse aial kokko polle
 joudnud. — Seal aedas, kus paljo pitki puid,
 seal on hopis kirjum luggu. Sest kui ka lin-
 nud kahhe sülla kõrgusse heidaksid, siiski on
 neid pahha mahhatua. Sa kui naad mahha-
 tomisega oksaga mahhakukkuwad ehk muido pör-
 ruda sawad, siis lähwad ueste laiale ja heitwad
 4 ehk 5 sülda kõrgesse — kust wimaks lähwad,
 kes teab kuhho! — Separrast siis, kel pitkad
 puud linno aedas, se raiugo neid seitsme ehk
 kahheksa jalla kõrgusseks.

Keige waesem luggu perreheitmisse aial tallo
 perremehhel se, et wahhest mitme wersta peale
 heinamale lähhäb ja ühhe wäetima lapse ehk ka
 ühhe wanna ellatand innimesse neid walwama pan-
 neb. Laps selle asjaga toime ei sa, egga tea fest
 asjast, ja peawad linnud siis wimaks arramin-
 nema, fest et arrawäs siwad perremeeest odates.

Wanna innimessega jälle se luggu, et kui linnud ühte sesuggusese kohta heitnud, kust ta neid hõlp-
saste kätte ei ja ja pillab neid omma sissepan-
nemisega laiale. Ehk pettab ka monnikord soe
pääw wanna innimest, et maggama uinub, egga
kule egga näe mis linnud tewad; ja ei olle ka
lastegagi parrem luggu. — Kelle sü on siis, et
linnud ärralainud, ja kes teab, kas ja millal
naad lainud? Sedda ei tea nüüd kegi. Agga
kahjo on perremehhe omma.

20. Kui emma wälja ei tulle, mis siis tehha?

Suhtub saggedaste teise ja kolmandama perre-
ga, et emma wälja ei tulle. Kui heitmisse aeg,
siis tulleb ta kül wälja ja keif teised linnud
temmaga. Agga ilma, et teised sest arro sawad,
jookseb temma esmalt möda puud üllesse ja
allasse, kargab korra lenda, ja tulleb mad-
dalaste lennates jälle pu sisse taggasi ja hak-
kab seal hüüdma. Teised, kes sest arro polnud
sanud, seggiwad ja otsiwad senni, kuni ärra
wässiwad ja oksa lastwad. Sa kui neid tühja
pu sisse pannakse, kuida kord ja kohhus, siis
tullewad nemmad kohhe jälle wälja ja lähwad
wanna pu sisse taggasi, ja nenda käiwad mitto
päwa. (Monnikord, kui aedas pakš rohhi, saab
emma ka otsa, ja siis wõtwad ennestele jälle ue
emma neist liig-emmadest, kui neid weel pu sees on.)
Kui siis, ni kui eespool ütlesin, perre mitto
korda heitnud, agga se heitminne mitte heitmis-

seks polle jánud, siis peab innimenne, kes nende järrele watab, omma silma-nao ja káed õllega márjaks kastma, siis teise peusse õlle klasi ja teise peusse hanne tiwa wõtma, ja siis ennast pu ette põlweli mahhalaskma, kui se pu heitma hakkab. Ja kui nüüd linnud wälja tullemad, siis tarwis terraselt wadata, et kui emma wälja tulleb ja pu peal ümber jookseb, et ta siis selle hanne tiwaga tassakeste agga ka õiete aggaraste õlle klasi sisse saaks pühhitud; weel parrem on, kui selle emma kohhe su-augu peält kátte saab, sest et ta monnikord pu su-augo wahhel ümber pörab ja pu sisse jälle taggasi lähhá. Kui emma klasi sisse sadud, siis peab klasi arwa ridega kinnikatma, sest et muido, kui kássi kauaks peale jääb, woib temma árra lámmoda. Teised, kes emmat otsiwad, lendwad sisse ja wälja, ja kui naad tedda kuskilt ei leia, heitwad endid wássimusse párrast oksa. Kui nüüd surem hull ühtekokko láinud, woetakse neid keige oksaga tassakeste mahha ja pannakse pu sisse; ja kui ka need keik ennamiste, mis wäljas weel seggigid, pu sisse on joudnud, lastakse kinni woetud emma klasi seest nende jure, ja nenda jáwad nemmad paigale. Ommeti ei pea se pu mitte wágga wanna pu liggidale paigale pandud sama, kust emma warsi, ehk ka weel kahheksama páwa párrast taggasi lähhá, — mis ka saggedaste on súndinud.

Monnikord agga tulleb üks liig-emma wälja, mis ka ifka kinni tulleb wõtta, ja õige emma tulleb alles siis, kui jo keik perre wäljas

on. Kes sedda moistab wadata, sel siis ei olle tarwis sedda esimest kinnivoetud emma nende jure laska. Parrem on, kui innimenne mollemad kätte saab, et siis selle surema neist perre jure lasseb, ja teise ommale hoiab.

21. Kuida perret pu sisse panna, et patigale jääb.

Kui noor perre hea melega pu sees ei seisja ja wanna pu sisse armastab taggasi minna, siis woib se

1) sest tulla, et linno=pu, kuhho neid sisse pandi, talwel ehk ka jo ammogi tuhjalt holumal wisil ullo al seisnud ehk ka maas wihma ja lumme kääs olnud ja nenda niiskes haisema lönud, mis nemmad ei falli — ja separest wälja tulleswad.

2) Kui puud kül kassinaste ja puhtaste hoitud, siis woib ommeti ilma perremehhe teadmatta olla, et kassid ja hirid pu sees on olnud ja omma roja ja higgi haifo senna jätnud.

3) Kui emma nende hulka ei olle, waid omma norusse pärrast weel wanna pu sisse jänud.

4) Kui palju emmasid on, issearranis wimiste perrede aeges, siis murdwad need issekeskis ühte teist wiggaseks, nenda, et ükski neist ei kólba, siis on perre raiskus.

5) Kui se pu, kuhho neid sisse pandi nelle wägga kitsas olnud.

6) Kui noor pu wägga wanna pu liggidal seisab.

7) Kui selle pu wälja-lenno auk wägga suur olnud.

8) Kui päike wägga pallawaste pu su-august sisse paistab. Sepärrast peab iggakord, kui perre pu sisse on pandud, üks leht=pu üks augo kohta pu ette nenda pannema, et päike mitte otse sisse sa paista.

9) Kui pu wägga õhuke ja kuiw, et se palju wästo kummab, kui naad heält tewad, mis nemmad ka ei falli. Sepärrast siis, kui perre sesugguse pu sisse pandud ja jälle wanna pu sisse taggasi lainud, siis peab sedda õhukest puud, kust linnud wälja lainud, õfeks wee=kaewusse ligguma pannema; teisel päwal, kui perre jälle wälja tulleb, woib tedda jälle mârja pu sisse panna, ja siis jääb ta paigale.

Peäle sedda woivad weel monned wead olla, mispärrast nemmad pu sees ei seisa, mis innimenne ei moista egga tea arwatagi — agga ommeti sedda wägga arwaste woib olla.

Teadmatta innimesse mele ei tullegi, et wataks enne puud järrele, kas se ka nenda on, kuida furd ja kohhus olla, enne kui perre sisse panneb.

22. Kuida kaks ehk kolm nötra perret ühhe pu sisse pannakse.

Pisfofessed wiimsed perred ei olle enam sured asjad, kui naad iggakuks isse pu sisse pannakse. Ja ollen minna sedda katsunud, et kui igga wiimne pisfoke perre omma pu sisse sai, et nende käest süggise enam met ei sanud, kui

üks ja kaks topi pu peäle — kolme pu seest üh-
tekokko wiis topi. Agga se pu, kus kolm per-
ret ühhe pu sisse ollid pandud, andis ühhel aas-
tal 12 topi, ja teine nisammassuggune teisel aas-
tal 15 topi met.

Kui siis üks niggel perre heidab ja pu sisse
saab pandud, kus nemmad ka tõle hakkanud, ja
siis weel teise sesuggusid nõdro wiimsid perre-
sid heidab, siis peab neid, kui jo muist oksa heit-
nud ja muist weel seggivad, teige oksaga selle
pu uksest sisse pannema, kus se teine nõdder
ja piisoke perre ees olli. Need, mis enne pu
sees ollid, ühhendawad endid hea melega nende
udega. Sa saab siis nende emma pu sisse; agga
kumb neist tuggewam, se murrab teise ärra ja
jääb isse emmaks, ja on ühhe tunni pärrast jo
walmis furnud pu al maas. — Woib sel wiisil
kas mitto perret ühhe pu sisse kokko panna.
Sa woib siis ka sesuggust puud ülle talwe jätta,
kui tahtminne tahhab, sest et temmal süggise ni-
samma palju warra on, kui ühhel esimesel per-
rel, ja ka hea aiaga wahhest weel rohkeminni.

23. Kuida siggimatta puud heitma woib fundida.

Sedda woib monnikord kahhe wiisi peäl tehha.
Esimesenne wiis kääb nenda: Kui sul üks teine
pu on, mis jo korra heitnud, siis ota, kunni
selle pu teine perre tulleb, kellel wahhest ennam
kui üks emma on. Kui siis se heitma hakkab,
siis katsu se emma, mis enne heitmist wälja naäd

tullewad ja ruttoga möda puud jookswad, sel wiſil hanne tiwaga ölle klaſi ſiſſe pühki, ni kui ſeſt pitkemalt õppetuſt antud 20mas numri tük-
kiſ, ja katta arwa riwega klaas peält kinni. Kui
ſe tõ walmis, ſiis minne pu ſelja tahha kulama,
kaſ ſeäl ſeēs weel heält kuled. Siis ſaad kuul-
da, et õige emma alles pu ſeēs hüab — egga
tulle ſe enne wälja, kui jo ennam pool perret
wäljaſ on.

Sedda kinnivoetud emma laſſe nüüd õhtul
ſelle ſiggimatta pu ſiſſe — ja ſiis ſaad näh-
ha, et ſeält teiſel päwal perre wälja tulleb.
Õmmeti peab ſeäl jureſ heitmiſſe aial weel ho-
lega tähhele pannema ja ſelle eēſt hoolt kandma,
et ſe emma ſelle perrega mitte otſe ſelle pu ſiſſe
taggaſi lähhä, kuſt ta pärralt on. Ja et
ſedda ärra keelda, peab kohhe, kui ſedda nähha,
et neil heitmiſſe nou on, ühhe puhta walge lin-
na ſelle pu peäle ja ette pannema, kuni nem-
mad okſa heitnud; ja kui nemmad pu ſiſſe aetud,
ſiis woib ſelle üllemal nimmetud wanna pu peält
linna jälle ärra wõtta.

Teiſt wiſi woib ſiggimatta puud ſiggima ſun-
wida nenda: Kui ſul teine ehk kolmas perre on
heitnud, ſiis panne ſedda hea ſure pu ſiſſe. Ja
ſeſſammal õhtul ehk ka teiſe päwa õhto enne
päwa loja minnemist tõſta ſe pu, keſ mitte ei
tahha heita, kuus ehk kahheksa ſammo ommast
paigast emale ja ſedda noort temma aſſe-
mele. Siis pühhi ſelle ſiggimatta pu peält
ſullega need linnud lendama, ja kopputa ka piſ-
ſut alla (wanna) pu külge. Keiſ need, miſ lendo

touswad, lähwad wannasse paika nore pu sisse — mis läbbi sesamma perre polest tugge-
waks saab. Kui arwad, et selle wanna pu seest
jubba ühhe perre ossa nore peäle lainud, siis
toppi selle haugud kaddaka ehk kuse okstega
kinni, et naad wälja ei sa, egga ka (pu) sisse
ära ei lämno, ja wi tedda sel wisil senna, kus
ta enne olli olnud, — ja se wanna (siggimatta)
pu ka jälle omma paika. Wanna pu linnud
hakkawad selle järrele parreminne tööd tegge-
ma ja heitwad ka monnikord weel ühhe perre.
Sest norest saab tuggew pu teiseks aastaks.

Heitmisse asja polest tulletan weel sedda mele,
et linnud pu seest wälja tulles ikka wasto tuult
lendes ossa heitwad.

24. Kuida sest puust weel kasso sada, selle sees nõdder hilline perre talwe ära furnud.

Kui hilline perre omma nõdrusse pärrast
talwe ära surreb, siis ei pea neid kargi mitte
wäljawõtma, mis seäl sees on, kui need mitte
hallitand polle, waid nenda terwelt, kuida ta
on, aeda püsti panna, otsego olleks linnud seäl
sees, muud kui et enne wälja pannemist furnud
linnud ja mu prüggi puhta hanne tiwa ehk sul-
lega alt wälja pühkida — mis ka ellusattegi
pude jures kewwade enne wälja pannemist tehha
on. Ja kui ükskord heitmisse aeg on, siis läh-
háb üks perre wahhest isse ilma pannematta
senna sisse, hakkab sure holega tööd teggema, ja

ja korjab ennesele esimesse sui sees pool rohkem warra, kui se, kus ühtige ees ep olle olnud — ja heidab se pu teisel aastal diete warra.

Kas kärjed selle surnud pu sees puhtad, sedda arro woib warsi sest sada, kas ühhest teisest puust linda iggapääw seal sees káib (sest naad káiwad omma uut ellopaika puhhastamas ja walmistamas, kuhho üksford nou on sisse minna.) Agga kui sedda náhha, et enne heitmisse aega selle tühja pu sees mitte lindo ei kái, siis on seal tdeste hukka lainud kärjed sees, mis nemmad ei salli. Si maksja siis ka senna üht perret sisse pannagi, sest et naad ommeti seal ei seisa. Kui järg sesuggune, siis tulleb se pu lahti wõtta, need hallitand ja sandimad kärjed seest wälja wotta ja ükspäinis puhtamad sisse jätta ja pissut meega mārida. Siis hakkawad linnud kohhe seal sees káima.

Kui siis linnud heitmisse aial mitte isse senna pu sisse ei láhhá, siis se tulleb sest, et tuul teisest küljest on ja emma wasto tuult teisi külgi láhháb, ja peawad siis sisse pandud sama. Et sedda teada, kas just need linnud, mis keige esmalt heitwad, need sinnatsed on, kes seal jo puhhastamas káinud, on sest náhha, et kui naad heitmas on, et neid siis jo palju selle pu juures on, kes ruttoga sisse ja wälja lendwad.

Monnikord káiwad kahhe ja kolme pu seest linnud selle tühja pu sees, puhhastawad woido, riidlewad ja kiskuwad ühte teist; agga se selle kohha ikka párrib, kes keige enne heidab.

Se perremees, kellel weel piisut messilassi, ja temmale sesuggune luggu juhtub, siis on hea, kui ta nisugguse furnud pu siise kaks ehk kolm wimist piisofest perret panneb, siis saab sest wägga tuggew pu.

Peäle sedda, mis üllemal nimmetud, on tarwis weel tähhendada, et kui kärjed diete puhtad ja alles kollased on, et ükspäinis siis temmast siggimist lota. Agga kui kärjed jubba prunid, kui linnud sawad siise pandud, siis terwad nemmad essimesesl aastal kül palju tödd, agga teisel aastal ei heida nemmad mitte, sest et nemmad tödd ei wiitsi tehha ja agga selle warral ellawad, mis naad essimesesl suil ollid forjanud. Ja kolmandamal suil Mihkli kuus surrewad nemmad koggoni nälga ärra.

Agga kui nisuggused linnud kaks talwet ülle ellanud, ilma et olleksid sigginud, ja kolmandamal sui nähha, et naad tödd ei te, siis peawad wannad kärjed wälja woetud sama. Ja sedda tehakse nenda: Es malt töstetakse se pu ühhel õhtul kahheksa ehk kümme sammo ommast wannast paigast emale, ja pannakse teine tühhi meega seest märitud pu selle asfemele. Pärrest woetakse sel puul, kus need laisad lomad sees on, kaan peält ja üksed eest ärra ja pitsitakse warsket õllut nende (lindude) peäle — sest muido on nemmad wägga tiggedad. Siis murtakse kesspaigast keik kärjed wälja, — olgo siis, et poia kärjed wasto tullewad, mis siise peawad jama. Kui poia-kärjed sees on, siis tulleb agga

peält üks jalg maad laggedaks tehha, ja teisest ärest, kus kärjed mustad ja sandid on, läbbi ärra wõtta. Agga selle eest tarwis hoida, et mitte kärje tükkid alla ei kukku, sest et saggedaste emma siis al on ja wigga ehk koggoni otsa woib sada. Ja selle aia sees on keik linnud selle tühja pu sisse lainud. Emma agga ei lähhä mitte wälja, waid lähhäb pu alla otsa. Kui keik sandid kärjed wälja on woetud, siis pannakse kaas jälle peäle, ukсед ette, tõstetakse se pu eest ärra, kuhho linnud sisse ollid lainud, ja wiakse wanna pu assemele ja omma paika taggasi. Lähwad siis ka linnud kohhe senna taggasi, ja hakkawad sest päwast sure holega tööd teggema. — Agga sedda peab keige wähhemalt faks näddalat enne Tani päwa teggema.

Sedda kül isseennesest moista, et selle innimesse Pea ja käed hästi kinni kaetud peawad olla, kes nendega seddawisi tahhab tehha.

25. Kust arwo saab, kas perre pu sisse paigale jääb ehk mitte.

Kui linno-perre pärrast heitmist pu sisse on pandud, ja linnud warsi üllesse pu sisse lähwad ja tööd hakkawad teggema, siis woib julge olla, et naad paigale jäwad; agga kui nemmad paar tundi al paigal seiswad, siis on sel puul üks wigga, mis warsi järrele peab wadatud sama. Woib ka pissut õllut nende peäle purtsada, mis läbbi nemmad ka wahhest ülleslähwad.

**26. Kuida linda hästi siggima woib
panna ja waggafs tehha.**

Kewwade, kui linnud alles hakkawad wäljas kâima, siis peab neile nattoke toito antama. Seks toiduks woetakse pool topi nore pu met, mis süggise selle tarwis keige kârjedega paigale peab pandud ollema; selle mee hulka tarwis panna kasse ehk wahtra mahla, pool kortert wârsket õllut ja igga linno=pu peäle üks lusfika tâis lamba ehk kitse pima. Keik seggaminne seggatud, pannakse wannade kârgede peäle aeda mahha. Se annab neile ramma. Ja piim ja õllut on need, kes neid waggafs tewad. Ennam, kui lusfika tâis pima pu peäle, ei woi mitte anda; sest siis agga siggivad paljo, egga tahha warra korjada.

**27. Wigga, mis pârrast linnud wahhest
wägga tiggedad.**

Kui linnud wägga tiggedad, siis se keige=ennamiste sest tulleb, et linno=aed wägga sõn=niko ehk wirtsja ja mu sandi haiso liggidal on, mis, kui tuul seält haiso poolt on, keik om=ma kithi nende peäle puhhub, et nemmad haiso pârrast ennam ei woi ellada, mis ülle naad endid pahhandawad.

Sawad nemmad ka wihhaseks, kui innimenne tore ehk mu pahha haisoga riettega nende liggi lähhab.

Monnikord on nende meel sepärrast pahha, et neil wet liggi-järges egga sadamal polle. Kus siis tife, jögge egga muud wee soont liggidal ei olle, seäl peab üks pitk künna weega aedas petama, kuhho pu tükkid ja laastud sisse panakse, et linnud ärra ei uppu.

28. Messilaste söötmissfest.

Messilased, mis jubba söötmissse warral peawad ellama, neist polle ialgi suurt kasso lota, isseärranis seäl, kus teisi linda liggidal on. — Dimmeti, kel siis ülleültse üks ainus nõdder perre on, woib tedda weel kewwade aedas söta, fest et linnud kewwade nore rohho aegas keige enamalt surewad ehk wägga niggelaks jäwad. Siis woib nõdra perrele met, pišut õllega seggatud, finnitussüks anda; agga sedda joudo neile kegi ei moista anda, et naad sesuggusüks woiksid sada, kui need, kel ommast kääst üllepiddaminne olnud.

Monned andwad neile finnitussüks õlle sisse kastetud leiba, monned peneks tambitud naire seemnid — kas need asjad ka aitwad, sedda minna ei tea.

Ülleültse on se hea, kui aedas wee-künna, kus pišut sola sees, ja mis jo wannaks lainud. Sel kallal kääwad nemmad hulga kaup. Merre-äärjel rahwal sedda tarmis ep olle, fest et linnud merrest isse kül solast wet sawad.

29. Hillise nõdra pu sõõtmisfest.

Kes üht hillist perret ülle talwe tahhab pidada, kus agga üks jalg ehk sedda wähhema kãrgi sees, se peab selle pu kane sisse ni jãmmeda augo teggema, et puddeli kael sisse mahhub. (Suggise hilja, kui jo kũlm wãljas on, peab sedda puud sesuggusesse kohta wima, kus talwe ei kũlmeta.) Puddeli sisse panakse pool topi selged met, pool kortert wãrsked õllut ja pool kortert puhast wet. Kui need kolm asja hãsti seggaminni lofsutud, siis seutakse linnast riet ni mitme korra puddeli suaugo peãle, et weddelik agga piisut lãbbi ride immitseb, kui puddel kummuli hoitakse. Se puddel pistetakse kaelapididi selle nõdra pu kane sisse tehtud augo sisse, kus messilassed sedda mãrga puddeli otsas immemas kãiwad. Kui sedda nãhha, et mãrg otsa sanud, siis peab teist tãit jãlle pandama.

30. Tuggewa pu kãrjede muredmisfest.

Kui üks pu suggise pohjani tãis, siis peab kewwade enne wãlja pannemist alt ni paljo kãrgi arramurtama, kui neid agga kãtte saab. Sest kui tãiel puul kãrjed arrawõtmatta jãwad, siis ei heida se pu sui mitte, egga te ka sureste tõõd, waid lãhwad raisko.

**31. Kástidega pudest ja nende
teggemisest.**

Sel wisil, kuida minna neid esite nágin tehtud ollewad, ei olle nemmad meie maal mitte head, waid pakko-puud neist parremad. Selle polest olleksid nemmad kúl wágga head, et nende sees ialgi linda polle tarwis tappa; agga se ainus wigga, mis wanna modi kásti-pudel on, se on se: et ikka wessi kástide wahhe kohhast siise aiab, ja sel wisil puud ja kárgi hallitama panneb, mis lábbi linnud surrewad.

Agga hilja aia eest nágin ma úhhe uut modi kásti-pu, mis wágga heaks tulleb kíta. Se olli nenda tehtud, et iggal kástil allumisje áre kúlges úksi simš ehk liist olli, mis teise kásti peálmisest árest úlle káis. Peále sedda olli se (kásti-) pu úlleultse wáljaspoolt hásti tórwatud. Sena wist naljalki ei kuskilt poolt niiskust siise peáse.

Kui puud tehha, olgo se siis kásti-pu ehk pakko-pu ehk ka se, mis pitkaišt laudadest kótko luakse ja tehakse, siis ei pea teggia ei kógoniste mitte sónnikuste, solaste egga muidomušta káttega tóód teggema, sest et se háis temma káttest ka selle puhta pu kúlge jááb, mis linnud ei falli, waid saggedašte selle párrast pu seest wálja tullemad, kui naad heitmisse aial siise pandud. — Ja kui siis kásti-puud tehha, siis peab selle peále enne waatma, et se laud, kellest kásti tehha, walmis óweldud peast kaks

ja üks pool tolli pakš ja keigewähemalt kah-
heksa tolli (keige rohkemalt 12 tolli) lai woib
olla ja sada. Kast peab nelja kanti ollema, ja
igga kandi peält seestpoolt ruum 10 tolli lai;
igga kasti allumisse äre külges (üksi) peab kolm
werend tolline neljakandiline liist ollema. Ja
kui se kandiline liist limiga ja limitud pulkadega
ümberringi kasti allumisse äre külge kinni pandud,
süs öweldakse peält poolt äär mahha, nenda et
alt poolt äär diete terrawa serwaga jääb, kust
wesši hõlpsaste mahha jookseb. Ehk kui need
liistud raud naeltega tahhetakse kinni lüa, süs
peab selle eest hoidma, et naelte otsad pu seest-
poolt küljest wälja ei tulle, mis lindudele waewa
teeb, kui need naela otsad roostetama lähwad.

Kasti sisse pannakse kolm ühhe tolli laiust
ja pole tolli pakstust penni lauda, kelle külge
linnud ommad kärjed woiwad kinnitada. Igga
kasti taggumisse seinä sisse tehakse auk, mis
poolkolmat tolli pitk ja poolteist tolli lai, kus
sissepole klaas ette pannakse; wäljaspole augo
sisse tehakse üks top, mis parrajatte sisse pas-
sib — et hõlpus ärra wõtta ja jälle sisse pan-
na. Kui linnud kasti sees, süs ei pea sedda
auko kawa lahti petama.

Sesuggusid kastisid, mis kahheksa tolli kõrged,
woib ühhe perre tarwis wiis, kuus ehk ka kah-
heksa olla; sedda möda, kuidä perre tõga jouab,
woib neid alla panna.

Dn kastid keik walmis, süs pannakse neid
ühhe-teise peäle paigale seisma ja tõrwatakse

ehk wärmitakse keik ühhe forraga Meio kuus ülle, et naad heitmisse aiaks kuivaks sawad.

Kasti teo jures peab ka sedda tãhhele panema, et lindude wälja-lenno auk eestpoolt külje allumisje äre sisse umbes keskpaika poolkolmat tolli pitk ja pool tolli lai ehk kõrge tehakse.

32. Perre Kasti sissepannemisje wiis.

Kasti puul peab keige allumisjel kastil, mis otse perre sisse aiamisje tarwis peab tehtud ollema, tagguminne sein lahkeste eest ärra kãima, ja woib isse ka kõrgem olla, kui teised. Sa kui siis perret tarwis sisse panna, woetakse se takka luuk lahti (mis 10 tolli pitk ja 8 ehk 12 tolli kõrge on.) Kui linnud kühhogile oksa heitnud, woib oksa ärraleigata ja keige lindudega takka august sisse panna, ehk ka ühhe jãmmeda pu peält sisse pühkida. Seäl ei olle iggakord tarwis odata, kunni linnud keik kokko lãinud, waid kui se perre kasti liggidal oksa heitmas, siis woetakse kohhe, kui jo poled kous on, neid oksaga ja pannakse lugi august sisse; teised tullemad isse takka jãrrele. Nenda woib sedda ilma kastide ühhest teise kandmatta teha.

Kui sedda juhtub, et ühhe kastile mitto perret sisse panna, siis se alluminne lahti-woetawa selja-taggušega kast peab fenni alla jãma, kunni sisse pannemisje arro tãis sanud — ja siis woetakse tedda alt ärra. — Woib ühte allumist

kaasti (kellel luuf selgas) mitme kaasti=pu tarwidusseks pruvida.

33. Kaasti=pu perre igga.

On üksford linno=perre kaasti sisse pandud, siis woib se ka seal sees 20 aastat olla, kui kaastid hästi tehtud, ja wärwitud ehk tõrwatud, sest et igga aasta üks ehk kaks kaasti mee ja kârjedega peält ärra woetakse, ja alla jälle ni paljo tühje kaastisid pannakse, mis ikka fõrd fõrvalt täis tehakse, ja sel wiisil ei ialgi seest wannaks egga sandiks ja minna, kuidas pakko=pudega luggu on. — Pakko=pude sees ei woi ühhed linnud mitte kaueminne piddada, kui 3 ehk 4 aastat, kui neist head ja siggimist tahetakse, sest et kârjed jubba wannaks ja mustaks lähwad, et kül linnud isse ialgi ei lõppe.

34. Kaasti=pude perre heitmisfest ja perre teggemisfest.

Kaasti=pude sees on linnud aggaramad tõõd teggema, kui pakko=pude sees. Sest siis tulleb, et tuggewad kaasti=puud warreminne perret heitwad, kui need teised.

Ja kui kaasti=pu täis egga tahha heita, siis on ta hopis parrem ja hõlpsam aidata, kui teine (pakko=) pu. Kui siis sedda nähha, et ta heita ei tahha, siis tarwis iggauhhe kaasti sisse takka haugust läbbi klasi wadata, kui paljo warra ja perret kellegi sees on. Kui kuus kaasti täis on,

siis pannaſſe ſelle tãie pu fũlge waſto kolm tũhja kaſti ũlleſtikko, leigataſſe ſelle tãie puul kolme peãlmiſſe kaſti alt kãrjed peni-keſſe waſt tradiga lãbbi (nenda et kolm alla ja kolm ũlleſſe ũhte tũkki jãwad), ja lũkka- taſſe taſſa hiljokeſte nende kolme tũhja kaſti peãle, miſ tãie pu kõrwa ollid pandud, ja ũkſ teine innimenne panneb endiſe tãie pule kane peãle, nenda et kõhhe kaſk puud ſaab. Agga peab ſedda teggema ũhhel ſojal ſelgel pãwal um- beſ kello kũmne aial. Pãrraſt ſedda wiaſſe ſe wanna pu ũhte teiſe kõhta ja tõſtetatſe uus (tehtud) pu temma aſfemele, et linnud, miſ wãljaſ tõõl ollid, ſenna tullemad ja neid ſel wiſil ſenna ka ſaab. Seſt alluminne ehk wanna pu on muidogi tuggew, ja ſeiſab jo noor perre kãr- gede oſſaſ ilma tõta. Dhto pannaſſe temmale ka kolm tũhja kaſti alla, ja nenda on kaſk tug- gewat puud kãeſ. Kui need nored linnud, miſ wanna pu ſeeſ ilma tõta ſeiſid, ſedda nãggewad ja arro ſawad, et neil wanno ennam tũllinaſ polle, haſkawad kõhhe hõlega tõõd teggema. Seſt wannad linnud ollid keik ue pu ſiſſe lãinud.

— Ja ſedda mõda, kuida mollemad perred tõga joudwad, woib neile ka weel pãrraſt ũhhe tũhja kaſti alla panna.

Seſinnatſe pu jaggamisſe jureſ tulleb weel ſedda tãhhele panna, et mollemitte poolte ſiſſe poia-kãrgi ſaab. Ja kui neid nende peãlmiſſe kolme ſeeſ ei olle, ſiis woib ka teiſe (ſelle ue) jaukſ kaſ nelli kaſti wõtta. — Ja woib ka jo ſiis ũhhel perrel lahhutuſt tehha, kui agga nelli

fasti täis on; agga ikka peawad mollemil poia-
kärjed sees ollema. Sest sellel, kel neid ei olle,
tulleb ots peäle.

35. Kuida fastide seest met woib wötta, ilma et linda ärratappa.

Kui kuus fasti täis on, woib kaks peält
ärrawötta, ehk on wiis tükki täis, siis woib
agga ühhe wötta; wähhema neljata ei sünni
jätta. Arwaste sedda, et kahheksa fasti täis,
— siis woib kahheks puuks tehha.

Kui sedda Tani kuus tehakse, siis peab koh-
he jälle üks tühhi fast alla pandama.

36. Kuida met kärgede seest wälja fullatakse.

Sedda tehakse kül mitmet wiisi; agga keige
parrem mood se: kui messi keige kärgedega sōela
sisse pannakse ja seält aegamisse kül malt wälja
tilgub, mis läbbi meele ei kärje egga muud santi
maggo sisse tulle.

Tewad ka monned sesugguse kotti, mis peält
lai ja alt wahhe. Selle sisse pannewad purruks
muljutud kärjed, sidduwad peält kinni ja panne-
wad ühte soja kōhta rippuma, kus messi wälja
nōrgub. — Need kärjed, mis sōela ehk kotti sisse
jāwad, sawad pārrast piisut weega kēdetud;
siis tulleb seält weel met wälja, agga mis teise
mee hulka ei sünni panna, sest et se teist hāp-
puks teeb.

Se messi, mis pallawas katla ehk paea sees sullatakse, ja siis wälja pigistakse, se ei olle mitte diete puhhas, sest et palla poegade limma ka ühtlase mee sisse ksisub ja meele sandi ehk pahha maõ annab, ja ka ülleültse rummal ja jalk on.

Närrast, kui esimenne ja puhhas messi wäljas on, siis sawad kärje purrud mitto korda ueste ja ue weega kedetud ja läbbi sõela lastud, kunnii kärjed wahhaks hakkawad minnema. Ja kui keik wahha rasokesed ja nattokesed kokko korjatud, siis pannakse neid katla ehk paea sisse, tehakse sullaks ja wallatakse ühhe riista sisse, kus ta külmaks lähhab.

---

37. Kas teise innimesse film ka lindudele kahjo teeb?

Sest rummalussest olleks siin kül palju räkimist ollewad; agga minna ei olle sedda ramatut mitte neile kirjotand, kes ebhausko piddawad ja kurratile melehead tewad, waid agga neile, kes Summala abbiga isse hoolt ja murret kandwad — nende tööd ja waewa wõttab ka Summal õnnistada. — Ja tean minna sedda ka selgeste, et kurratil ei messilassi egga mingisuggust muud hingelist loma egga asja polle, ja et mitte kurrat neid polle lonud, mis meie hõlets on, egga polle siis ka nende andja egga wõtja omma ennese tahtmisse järrele, waid keik, mis

on ja mis sünnib, on Summalast ja Summala
armo nou.

Teab ka kurrat sedda kül ommas ärraräki-
matta jõlledusfes, et üks Summal on, sedda keif
peawad kartma ja tenima — agga kas ta põ-
rab sepärrast ommast oalusfest? Sa nendasam-
moti käiwad mitto ja mitto ebbausso piddajat
selle keige tiggedama jälgede sees, egga holi üh-
hestki maenitsusfest egga õppetusfest; egga panne
sedda ei miški, et kirri neid, kes omma kurja
tee peält ei põra, ütleb senna sawad, „küs hul-
luminne ja hammaste kirristaminne peab ollema.“

Agga teie, mo armad! teie, kes sest ramatust
kasso ja õppetust nouate, tännage omma
armolist Pojat selle hea ja armo eest, mis Sa
teile iggapääw sadab. Olge kindlad ses, mis
teie waimo tullesse ellule tarwis lähhäb! — ja
ses olge kindlad: et Summal üffi se on, kes in-
nimessele abbi ja õnne woib anda — siin aia-
likkult ja seäl iggameste!

L a u l.

Waatke! suil, kui linnud lendwad —
Ilma laia wälja peäl;
Summisedes liikwad naad,
Tundwad õie-rohhud teäl.
Ühhest diest teise rutwad
Omma rohke perrega;
Metaja kargi wälja wõtwad.

Sure hole, murrega, —
 Ilma, et keik suise aia
 Mittokord, kui käiwad seal,
 Kohho õis sest tunneks waea
 Heina=ma ja põllo peäl. —
 Waatke nende hoolt ja murret,
 Mis neil näikse iggapä;
 Kuida sawad toito, perret;
 Kas neil keik ei korda lä!
 Peäle se weel moisad, linnad
 Küssiwad: „Kas met ja wahha,
 Ja kui kallid nende hinnad?“
 Andwad kuld ja hõbbe rahha.

Kui on kuiwad willud aiad,
 Polle neil ka lusti siis;
 Siis ka tühjäd nende maiad,
 Kuida lobusses se wiis.
 Ilmo ei woi meie seada
 Dmma mõtte järrele;
 Issa holeks wõttab jada,
 Kuida olnud ennegi, —
 Muud, kui et mis kohhus, teme,
 Siis Ta armust aitab ka:
 Et siis rohkest kasso same
 Temma helde läbbi aa. —
 Perremees, kes hoolt ja murret
 Nende eest siis kannab nüüd,
 Selle linnud heitwad perret,
 Kui ta ommal polle süüd:
 — Et ta nou ja abbi leiab,
 Kus on pudust nähha seal;

Nored puud ka harrib, toidab,
Kellel piisokenne heäl.

Põllomehhe kewwade laul.

Et nüüd lund ep olle olla,
Kuttab sui jo rõõmsast tulla;
Eojat kita wõtmad teäl
Linnud Ma ja pude peäl.
Kohho täim ja orras tärkab,
Egga lodus ülles ärkab,
Mis siin meie külmal maal
Maggas talwe kätte al.
Dige, holas perremees
Pürjeb higgis mulla sees,
Harrib ni, kui Ma annab,
Et se rohkest wilja kannab. —
Sõnnikud ja kessa künnid
Tewad tale raskeid tunnid;
Siiski rõõmsast leikab ta
Se, mis wõtnud küllida. —
Tuhtub poud ehk rahhe-nuhtlus,
Siiski seisab temma uhkus;
Eksa nou ja abbi leiab,
Kuida omma Pead toidab.
Peab siis ka põllomees
Doitma rahwast linna sees.
Kendel on kül maggus suhkur,
Ehk ka suur on monne kukkur, —
Egga rahha sunni süa,

Kui ei wilja polle müa;
 Rikkas mees, kel polle wõlga,
 Surreb muido ikka nälga. —
 Põllomees, kui müa täib,
 Sadab rikkal', waesel' leib.
 Olgo neid, kel rahha kül,
 Kallew, siid taal rideks ül, —
 Polle leib ta kõhho sees,
 Surreb siis ka rikkas mees.
 Linna rahwas! kuulge nüüd,
 Urge moistke mulle süüd!
 Tännage nüüd põllomeest,
 Kes teid peastab nälja käest;
 Rikkus, rahha, ilma au,
 Tühjaks teeb keik temma nou.

Issa arm keik sedda teeb:
 Ühte tõstab, teist ta lööb,
 Et, kes auujärje peäl
 Ja kes maas ja põrmus teal,
 Wõtwad rõõmsa melega
 Ühte Issat tännada.

Õppetuse kinnitussõks.

1.

Kui lahja on nüüd põllo-ma,
 Siis wõtta nenda küllida,
 Kuis õppetud saab sulle siin,
 Siis kaub ärra nälja piin.

2.

Mis kowade teind sinno käd,
Kül süggise siis ärranaäd,
Et Jummal sedda õnnistab,
Kes tööd ja teggo armastab.

3.

Kui holakad on rahwa noud,
Siis aitab neid ka Loja joud
Ja koggub pilwed, kastab maad
Ja annab armust head aead.

4.

Kui teised tewad headust teil,
Siis kaksford rohkem tehke neil!
Kül riid ja tülli kaub siis,
Mis muido kurja rahwa wiis.

5.

Keik kaddedus ja tigge meel
Ja eksitusse libbe keel,
Se jätko mahha iggamees
Siin lühikesse ello sees,

6.

Ja noua, rahwas! sedda head,
Et üllemaad siin kalliks pead:
Siis sure keisri warjo al
Dn rahho iggal allamal;

7.

Siis paigal seiswad piriid, raad,
Ja harrida woib omma maad

Kül iggamees siin murreta,
Ja ommad lapsed kaswata.

8.

Kes nenda mõtleb, ellab teäl,
Sell' kallis põlw on ilma peäl;
Ja kui ta ükskord läh hääb siit,
Siis kiitwad feik ta wagga wiit.

Kolmas jaggo.

Sui-wilja seemne leutamisest.

Eestõppetus.

Et leiba keif mailma innimesed omma ello üllespiddamisseks tarwitawad, sedda teab kül iggaüks, ja et keifide innimeste keige surem murre selle peäle kaib, et omma iggapääwast pallokest sada. Keif mu assi: uhkus ja illo, ei maksa tühja kõhho melest middagi, — olgo innimesel kül suur au, paljo kulda ja hõbbedat, siiski peab ka temmal leib ollema.

Et nüüd leiwa nalg kibbedam on, kui rahha nalg, — sest, kellel leiba on, sellel on ka rahha — sepärrast on hädäda sundimisse al Saksama rahwas omma põllo harrimisse polest jo paljo ja kaugele meie ette joudnud, ja sedda keif on, ni kui nimmetasin — hädäda ja nalg neid sundind katsuma ja teggema.

Mittokord ei sa meiegi ni paljo leiba, kui meie ello üllespiddamisseks tarwis lähhab. Se-

párrast annakfin teile súddamest nou, járrele kat-
suda, kas ja kuida assi meiegi maal selle polest
woiks parremaks minna. Ei olle mul selle jures
sedda nou, et tahakfin teid arwatelleda keiki
omma põldusid nenda táis kullida, kuida sedda
Saksa=ma rahwas allati teeb, waid, et teie agga
es malt katseks úhhe ehk pari kullimetto nenda
teeksite, missest teie kahjo ei saaks, kui se ka par-
rem ei olleks.

Et meie=ma sui hopis willum ja lúhhem, kui
Saksa=ma sui, sepárrast ei woi ka meie=ma wilja
saak selle wisi peál mitte ni rohke olla, kui seál;
agga et leutud wilja seemne kulli wist ka meiegi
maal parrem on, kui kuiwa seemne kulli, sedda
woin minna isse tdelikkult tdeks tunnistada, sest
et sedda járrele ollen katsunud. Egga polle se
ka weel se wiimne tarkus, mis járrele teie keik
peaksite teggema, waid agga paljas nende asjade
hakkatus, mis jures kúl sowida olleks, et igga
põllomees ommalt poolt úhte ehk teist asja jár-
rele katsuks, kas ehk weel parremat woikside
kátte sada. Ja ollen siis minna teile agga selle
polest úht árratust annud, mis muido ehk weel
mitme mele ei olleks tulnud.

Darwis siin jures ka weel sedda meletulletada,
et sesinnane leutud wilja seme liwa= ja mulla
Ma peál parreminne kaswab, kui saue Ma
peál. Ja et se leutud seme wist parrem kaswa-
ma, kui kuiw seeme, sedda woib igga moistlik
innimenne isseennesestki moista, sest et igga im-
ma, mis wággewa wee sees leutud, úhtlase
einesega wágge mulda wiib, iddaneb ja kaswab

felle wäe sees. Selle wästo peab kuiu iwwa ennese wägge mulla seest ennese sisse kiskuma, — agga mis rammo on lahjal põllul? Ja nenda, kuida põld lahja, nenda ka wilja kasso ja leikus. — Ka ei karda sesuggune leitud seemnest kaswand willi sui solast wihma, mis monnikord kuiu wilja orrast kolletama teeb. Se ainus wäew leitud wilja kullimesse jures on se, et rohke minne ei woi korraga mahha kullida, kui agga wastalt sisse jouab kunda. — Agga meie olleme jo seks lodud, et omma palle higgi sees omma leiba peame söma, sepärrast ei pea ka meie melest ükski assti raske ollema.

Esimenne wilja seemne leutamisse wiis.

Ühhe Ma sisse kaewatud augo sisse korjatakse hea hulk hobbose sõnnikud, ja kallatakse saggedaste wet senna peäle. Kui se monned nädalad nenda mädanenud ja haudunud, siis woetakse seält august sedda sõnniko wet ehk wirtsapannaakse nattike salpeetrit senna hulka ja kedetakse ühhe sure katla ehk paea sees tubliste. Kui se wessi umbes keend, siis woetakse tullelt mahha, pannaakse selle nou sisse, kus tahtminne on, wilja leutada, lastakse leigeks jahtuda ja pannaakse siis odra seme sisse, ja lastakse seäl sees liggunedada kolm päwa ja kolm ööd, nenda et se jo pea pakkatama hakkab. Selle järrele wõtta willi wee seest wälja, ja lasse tedda willus ja

tulewarjus pišut ärrataheneda, et ta külli-
des pankas ei olle.

Agga sedda leutud semet ei tohhi ni pakfuste
küllida, kui kuiwa semet, sest et se kangeste
wõrsub.

Teine wiis.

Kui, lamba, hobbose ja weikse sõnnikud
pannakse iggast ühhest üks wõrs ühhe sure tõrre
ehk tanni sisse, kallatakse tullist kewa wet senna
peäle ja lastakse monned päwad liguneda. Kui
se wessi jo rammus kül peaks ollema, siis kur-
natakse tedda läbbi arwa ride ühhe teise riista
sisse. Siis pannakse kahhe tobi ossa sedda kur-
natud sõnniko wet pišofekse paeaga kema ja pan-
nakse senna sisse kahhe wakka ehk ka ühhe tündri
wilja peäle üks nael salpeetrit, ja lastakse
senni keda, kinni salpeter ärrasullab, ja saab
se siis selle hulga sõnniko-wee sisse wallatud.
Pärrast sedda pannakse willi senna sisse ja las-
takse üks ö ja üks päaw ligguda; ehk kui willi
selle aia sees weel polleks pehmeks läind, siis
lastakse teist ni kaua weel ligguda. Se peäle
wõetakse willi sõdelaga seest wälja, ja kui määrg
aeg, siis peab tedda willus tahhedaks lastma
minna, agga kui aeg kuiw, siis keige parrem
üsna määrgalt küllida. Agga se põld ei pea
wäggew ollema, kuhho sedda semet küllitakse;
egga pea se põld ka wägga kerge ollema. —
Kui siis se põld enne kül waene olnud leikust
andma, siis woib selle tö jures õmmeti lota,
et Summala õnnistust rohkesti tulleb.

Kolmas wiis.

Kui külli aeg tulleb, siis korjatakse poolteist ämbrit innimesse kust, kedetakse senni, kuni üks ämber weel järrele jääb, ja pannakse senna hulka kolm ämbrit wirtsa wet, ja sedda möda wilja-seme senna sisse ja leutakse seal sees nelli päwa ja nelli död. Pärast sedda aega wotakse willi jälle seest wälja ja lastakse ühhe ride peäl willus tahhedaks minna. Siis woib tedda nenda küllida, et mitte ennam, kui kaks küllirinda ette sa küllida, sest et kewwadene tuul muidu seemne ärrakuiwatab, egga ennam iddanema lasse minna. Peab se põld kohhe ülle äestatud sama, et willi ehk seme soja wõttab. Kus muidu pool tündrit ruffit külliti, senna sel wiisil leutud odre agga Sare = ma nelli küllimetto woib küllita. — Sedda ollen ma katsunud, ja neljast küllimettust kakssteiskümmend waffa sanud.

Neljas wiis

Käib nenda: Wast katla sisse pannakse üks waf wilja ja kuus ämbrit wet, ja kedetakse wilja seal wees senni, kui willi pehmeks saab. Pärast, kui se weesi mitte ennam wägga pallaw ei olle, wallatakse ta läbbi kotti astja ehk tanni sisse. (Se willi, mis kotti sisse jääb, woib lojustele södetud sada.) Senna wilja-wee sisse pannakse nelli ämbrit wirtsa ehk sönniko wet ja kolm naela salpeetrit, ja pannakse siis kema, ja kedetakse senni, kui salpeter ärra sullab.

Se järrele pannakse weessi jälle tanni sisse ja lastakse hästi leigeks jahtuda, ja pannakse willi ühheks ööks ja päwaks ligguma. Pärast sedda, kui willi liggund, siis woetakse weest wälja ja lastakse willus kohtas tahhedaks lüa, et ta parrem küllida. Sedda modi leutud semet woib kolme wacka-ma peäle kaks wacka küllida. — Dlgo siis rukkid, nissud ehk mu willi — iggauhhe leutud seme on parrem, kui kuiw seme.

Dad ja erved leutakse üks ö ja päaw kange sõnniko wee sees.

Issearranis on hea, kui odra külli järrele mitto korda saab ülle äestatud, mis läbbi ta tihhiks lähhab ja enam poua wasto seisab. Raud äkled on seks keige parremad, sest et raud (äkke) pulgad keik rohho jured katki kiskuwad ja mulla peäle ferriwad — ja on se mood parrem, kui seemne ümber kündminne. Kündes saab kül põld lahkeks, agga ka wägga kergeteks, et tuul tedda nenda ärra kuiwatab, et indanema lainud semet närtsitab.

Pöllend ja raiutud hawade rohhud.

1. Pöllend hawade rohhud.

Needsinnatsed salwid ja rohhud, kellest süin rågin, ollen Saksa keele ramatust wälja kirjutand;

et kui õnnetust juhtuks, abbi ja õppetust woiks leida. Monned neist ollen ma isse katsund ja mitme häddalissele abbi saatnud.

a.

Wärskte solamatta woi sullatakse sütte tulle peäl panni sees ehk paea pohjas sullaks ja wallatakse siis puhta külma wee sisse; kui ta seäl angunud, siis woetakse wälja, pestakse hõlega ja pannakse jälle panni ehk paea sisse ja weel nisamma palju kollast meewahha temma hulka ja sullatakse ühtlasi, ja siis wallatakse jälle puhta wee sisse. Siis on salw walmis.

b.

Poom õlli ja meewahha seggaminni sullatud, on nisamma hea, kui se essimenne salw. Need salwid mollemad määratakse linnase nartsõ peäle ja pannakse nartsuga haige kohha peäle.

d.

Pool lodi meewahha ja nelli lodi wärsktet linna-seemne õlli sullatakse kokko. Kui se külmaks läinud, siis sõtkutakse senna sisse üks munna kollane (rebbo.)

e.

Raksteistkümmend lodi poom õlli ja wiis kanna munna walget seggatakse külmalt, ja määratakse sulle ebbemega peäle, ja jääb ilma nartsuta. Agga peab sedda ni saggedaste peäle määrima, et ni pea, kui wanna kuimaks lööb, uut jälle peäle määratakse. — Kui jo rakkud ülles aianud, siis woib neid nõalaga lahti pista,

et messi wälja jooksed; siis woib selle järrele neid nelja esimest salwi pruvida.

g.

Wägga hea on se, kui põllend koht külma lehhelisse sees petakse; agga sesugguse riista sees, kus lehhelisse alt woib wälja lasta, et ikka uut külmemat jälle peäle woib panna. — Selle järgminne on külma messi omma headusse polest. — Parrast külma lehhelisse ehk mee sees leutamist woib tored poomwillad peäle panna, mis ka parrandab.

h.

Kartuhwile kaped aitawad ka, kui saggedaste ued ja külmad (kaped) peäle pannakse.

i.

Walget sepi kapida ja puhta weega salwi paksuseks tehha, pannakse noa selja paksusest linnase nartsu peäle ja petakse üks ö ja päaw põllend kohha peäl. Kui põllend koht wägga süggawaste põllend, siis tarwis kahheksa päwa sedda wisi tehha, agga kui wähhaste, siis polle ennam tarwis, kui kaiks ehk kolm päwa, sest et siis jo uus nahk peäle lööb.

k.

Põllend hawa rohhi, Aloe, mis sakstel toas potti sees kaswab, on kül ka hea, kui sedda agga sada on. Se leigatakse lõhki ja pannakse peäle — se wõttab wallo ärra ja parrandab hõlpsaste. On sesamma rohhi ka raiatud hawadele hea.

I.

Keige kergem ja parrem on se, kui kannepi õlli kedetakse, ja kui ta külmaks läinud, siis peale pannakse. Se võttab wallo ärra ja parrandab. — Sedda ollen minna mitto kordatunud, ja iggakord sedda fest sanud nähha, mis temmast sowiti.

2. **Maintud hawade rohhud.**

a.

Wanna ehk uut hawa parrandab umbse pu waiik. — Se on se waiik, mis puud lõhkudes pu sees nähha, ehk ka pallawa päwaga kuse ehk mäna pu seest wälja immitseb, ja mis keigest purrust ja prüggist puhhas on. Sedda waiiko pannakse hawa sisse ehk peale ja linnast nartsoselle peale: se narts woetakse igga hommiko keige waiguga hawa peält ärra, ja tulleb siis ka ühtlase suur hull santi mädda wälja ja saab haam puhtaks — ja siis pannakse jälle uut waiiko peale, kurni haam parraneb. — Sedda parremat rohto ma rahwal ommast kääst polle sada.

b.

Kaks lodi wärsket solamatta woid, kaks lodi sokko ehk lamba raswa, kaks lodi meewahha ja pool lodi waiiko sullatakse kokko. Se parrandab ka kohhe.

Lõppe = sanna.

Sesinnatse ramato sees on küll monda õppetud, mis meie armsa Eesti rahwa ello luggu woib kergitada; süiski woib ka monda juhtuda, mis ehk seie mitte polle üllespandud: keigeenna-miste mesilastest. — Et neid arrusid wägga palju korjas — sest ühhele woib ühte ja teisele teist arwo tarwis olla — sepärrast ei woinud minna neid keiki ni pitkalt üllespanna, mis agga häddalisse innimessele palju luggedes ja otsides tulli olleks teinud. Agga kui Jummal mulle ello ja terwist annab, siis woin ka eddespiddi nouandjaks neile olla, kes sedda sowiwad: olgo kirja = ehk su = sannaga.

C. W. S.

Teise jaõ juhataja.

Meesilastest.

Nummer.	Lehhe külg.
Gestppets	53
1. Mis linno=pu ostjal thhele panna . . .	59
2. Kuida sedda arro sada, kas meesilastel emma on	61
3. Linno=aia sedussest	61
4. Kuida linno=puud aedas peawad seisma	62
5. Mis modi linno=puud peawad tehtud ja lle talwe hoitud sama	63
6. Linno=pude trwamisest	65
7. Mis neist pudest arwada, mis pitkaist laudadest nelja kanti kokko tehtud . . .	66
8. Mis modi hhe wanna pu pakkatand praod finni tullemad mrida	66
9. Mitto puud keige parrajam arro, lle talwe piddada	66
10. Perre heitminne ja perre teggeminne .	67
11. Attud ehk palge warri	68
12. Abbi selle wästo, et linnud heitmisse aial wihhaseks ei sa egga pista	68
13. Mil aial linnud perret hakkawad heitma	69

Nummer.	Lehhe külg.
14.	Märgid, kust tunnukse, kui pu heitma hakkab, eesimest korda 69
15.	Teiste perrede heitmisse märgid 71
16.	Mitto emma iggal perrel on 72
17.	Heitmisest, ja sest, mis seal jures täh- hele panna 72
18.	Pu paigale pannemisest pärrast heitm. 76
19.	Kui linnud heitmisse aial tahtwad är- rajooksta, mis hea nou siis 78
20.	Kui emma wälja ei tulle, mis siis tehha 81
21.	Kuida perret pu sisse panna, et pai- gale jääb 83
22.	Kuida kaks ehk kolm nõdra perret üh- he pu sisse pannakse 84
23.	Kuida figgimatta puud heitma woib sundida 85
24.	Kuida sest puust weel kasso sada, kelle sees nõdder hilline perre talwe ärra furnud 87
25.	Kust arro saab, kas perre pu sisse pai- gale jääb ehk mitte 90
26.	Kuida linda hästi figgima woib panna ja waggaks tehha 91
27.	Wigga, mis pärrast linnud wahhest wägga figgedad 91
28.	Messilaste sõotmisest 92
29.	Hillise nõdra pu sõotmisest 93
30.	Duggewa pu kärjede murdmisest 93
31.	Kastidega pudest ja nende teggemisest 94
32.	Perre kasti sissepannemise wiis 96

Nummer.	Lehhe külge
33. Kasti=pu perre igga	97
34. Kasti=pude perre heitmisest ja perre teggemisest	97
35. Kuida kastide seest met woib wotta, ilma et linda ärra tappa	99
36. Kuida met kärjede seest wälja sullat.	99
37. Kas teise innimesse film ka lindudele kahjo teeb	100
Laul	101
Põllomehhe kewwade laul	103
Sppetusse kinnitusse laul	104

Kolmandama jao juhhataja.

Sui-wilja seemne leutamissest.

Eestõppetus	107
Esimenne wilja seemne leutamisse wiis	109
Teine wiis	110
Kolmas wiis	111
Neljas wiis	111

Põllend ja raiutud hawade rohhud.

1. Põllend hawade rohhud	112
2. Raiutud hawade rohhud	115

---

30 / 2572

REB-849
Freundlich
R 7783

